

STUDII DE ATELIER
CERCETAREA MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

WORKING PAPERS IN ROMANIAN
MINORITY STUDIES

MŰHELYTANULMÁNYOK
A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

23 / 2009

JAKAB ALBERT ZSOLT

ORGANIZAREA MEMORIEI COLECTIVE
DUPĂ 1989 ÎN CLUJ-NAPOCA

THE ORGANIZATION
OF COLLECTIVE MEMORY
BY ROMANIANS AND HUNGARIANS
IN CLUJ-NAPOCA AFTER 1989

ISPMN

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA
PROBLEMELO R MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE

GUVERNUL ROMÂNIEI

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 23

Jakab Albert Zsolt

**ORGANIZAREA MEMORIEI COLECTIVE
DUPĂ 1989 ÎN CLUJ-NAPOCA**

**THE ORGANIZATION
OF COLLECTIVE MEMORY
BY ROMANIANS AND HUNGARIANS
IN CLUJ-NAPOCA AFTER 1989**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 23:

Autor: Jakab Albert Zsolt

Titlu: *Organizarea memoriei colective după 1989 în Cluj-Napoca*

The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Traducere: Ilyés Sándor

■ Corectură: Cosmina Berindei

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc

■ Tipar: IDEA și GLORIA, Cluj-Napoca

Guvernul României și ISPMN nu își asumă responsabilitatea pentru conținutul Studiilor de Atelier.
Răspunderea asupra conținutului opiniilor exprimate revine în exclusivitate autorilor.

■ Jakab Albert Zsolt este de formație etnolog iar în prezent, cercetător al Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. El este doctorand în etnologie al Universității Eötvös Loránd din Budapesta, Catedra de Folclor.

E-mail: jalbertzsolt@yahoo.com

■ Jakab Albert Zsolt is a researcher at the Romanian Institute for Research on National Minorities and a PhD student in ethnology at the Folklore Department of Eötvös Loránd University from Budapest.

E-mail: jalbertzsolt@yahoo.com

Abstract

■ Studiul de față urmărește documentarea și analiza etnografică a modului în care se organizează memoria în orașul Cluj-Napoca, în perioada de timp cuprinsă între anii 1989 și 2008. La început se prezintă specificitățile de formă și de conținut ale constituirii memoriei colective și modelele procesului de comemorare – dar toate acestea sumar, fără iluzia totalității. Pe baza acestora, se dovedește faptul că apariția memoriei colective nu poate fi spontană, ci, mai degrabă, rezultatul unui proces de constituire conștientă. Colectivul comemorativ, autoritatea care monitorizează memoria colectivă se luptă pentru posesia și pentru controlul acesteia, iar mai apoi o folosește în interesul conjuncturii politice respective. Se prezintă, de fapt, o rivalitate între diversele etnii, grupări, confesiuni, organizații sau partide politice, prin gesturile spectaculoase ale comemorării trecutului. Conform cercetărilor personale anterioare, am ajuns la concluzia că identitatea grupării comemorative este amplificată de comemorarea conștientă, organizată, a trecutului.

■ Transylvania, annexed to Romania in 1920, is a place of continuous Romanian–Hungarian conflicts. There is always a domain of conflict between the Hungarian minority and the Romanian majority represented by the construction, the invention and commemorative use of the past. In my ethnographic and socio-anthropologic analysis I focus on the “memory entrepreneurship”, and foreground those interethnic relations and symbolic behaviours that stand behind it in the social context of the multiethnic Cluj-Napoca.

The change of regime of 1989 brought along not only a political closure, but also one within the framework of the imagined past. On the social level this resulted in the drama of the diminution of belief in the institutions and authorities. The past constructed up to that point naturally lost its political legitimacy.

There were two kinds of attitudes emerging within the self-legitimizing strategies regarding the past. On the one hand the denial of continuity, the rejection of the past constructed by previous societies in the interest of the new historical order. This new historical order didn't wish to continue the previous economical, social and political relations. But on the other hand, in there was a rising need for historical depth: how can one legitimate the present and create a continuity in the historical space? Nevertheless, the new system considered it necessary to deduce the new social order from history. It had a need for the past also because it defined itself against the past, distancing itself from it: thus the past became surpassed and at the same time an example to follow.

The period between 1989 and 2008 proved to be one of the most productive regarding the local construction of memory. Therefore my paper analyses the tendencies of post-1989 past construction. What previously exposed component of the past was made invisible by the new system? What was overtaken and what kind of new components were brought to the surface? What kind of conflicts were revealed, what kind of identity strategies, legitimating processes and national discourses were put into motion by the construction of the (new) memory?

CUPRINS / CONTENTS

Organizarea memoriei colective după 1989 în Cluj-Napoca	5
Baza teoretică	5
O paranteză: contextul istoric	6
Constituirea trecutului	8
Tradiția înlăturată	9
Regimurile de creare ale trecutului	9
21 decembrie 1989 – momentul de geneză a democrației	10
Prototipurile și eroii democrației	10
Revoluția română de la 1848–1849	11
Procesul Memorandiștilor	11
Unitatea națională română	12
Discursuri naționale	13
Configurațiile reconstituirii memoriei românești	13
Alegerea spațiului	14
Alegerea evenimentelor	15
Alegerea timpului	15
Reacțiile și acțiunile memoriale maghiare – construcția martiriului național	16
În loc de concluzii	17
Bibliografie	18
The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989	21
Theoretical Points of Reference	21
A digression: Historical Contexts	22
Creating the Past	24
Liquidated Tradition	25
Trends in Creating the New Past	25
December 21, 1989 – The Genesis of Democracy	26
Prototypes, Heroes of Democracy	26
The Romanian 1848–1849 Revolution and War of Independence	27
The Memorandum Trial	27
Romanian National Unity	27
National Discourses	28
The Formations of the Romanian Commemorations	29
Choosing the Space	29
Choosing the Event	30
Choosing the Time	31
Hungarian Reactions and Commemorations: The Constructions of National Martyrdom	32
In Lieu of a Conclusion	33
Bibliography	34

ORGANIZAREA MEMORIEI COLECTIVE DUPĂ 1989 ÎN CLUJ-NAPOCA

Baza teoretică

■ Cercetarea memoriei colective/sociale nu este o preocupare prea veche a disciplinelor sociale, deși societățile au fost mai întotdeauna preocupate de precedentele prezentului. Concepția că ceea ce a anticipat prezentul este într-o corelație restructurată, simbolică cu societatea prezentului s-a intensificat, în mod deosebit, în ultimele secole. Timpul acumulat și fructificat – în sensul concepției lui Levi-Strauss¹ – este considerat tradiție în societățile moderne. Modernitatea a efectuat selecțiile ideologice ale tradiției și a alcătuit acele norme (canoane) pe baza cărora și-a determinat categoriile *propriei și naționale*. Trecutul, ca parte a cunoștințelor culturale comune, devine un factor determinant al identităților naționale. Însă trecutul comun, cunoștințele comune nu înseamnă neapărat și cunoștințe omogene pentru toți membrii societății. Formele, ritualurile sale, precum și modul în care se organizează sunt întotdeauna încărcate emoțional și conflictual. În acest sens, memoria colectivă nu înseamnă doar cunoștințe, ci este un proces, un mecanism, care caracterizează societățile, dar le și produce, deoarece prin prisma unui asemenea mecanism acestea se reorganizează.

În această lucrare voi prezenta, pe baza cercetărilor efectuate pe teren, procesele constituirii memoriei colective după anul 1989, în orașul multiethnic Cluj-Napoca. Consider că memoria și identitatea nu sunt niște produse, ci sunt procese, iar analiza le va aborda ca atare. Cunoștințele editate despre trecut vor fi cercetate ca narațiuni reprezentate, expuse și prezentate în spațiul public. Amplasarea plăcilor comemorative și ridicarea statuilor vor fi considerate acte de creare a memoriei, iar comemorările se formulează ca acte de folosire a memoriei, precum și de creare și de consolidare a identității.

În societățile moderne, această dimensiune temporală, adică relația cu trecutul și cu istoria construită pe baza trecutului, este unul dintre mecanismele simbolice cele mai importante. Ca urmare, în științele sociale cercetarea memoriei colective a devenit o problemă centrală.

1. În concepția științelor sociale, ceea ce transmite trecutul este tradiția (*tradition*). Formele materializate sau simbolice ale bunurilor culturale canonizate în ultimele decenii sunt descrise cu ajutorul termenului patrimoniu (*patrimoine, cultural heritage*). Termenul mai sus menționat a devenit supraîncărcat în „era comemorării” (Nora 2007: 35–37): „în cincisprezece ani, conceptul de patrimoniu a cuprins trecutul apropiat, arhitectura ansamblelor, edificiile de uz comun, gările de tren și piețele comune, elemente la care astăzi ne referim într-un mod diferit” (Chastel 1986; în limba maghiară: Chastel 2006: 125).

2. Reprezentațiile politice sunt strâns legate de tradițiile culturale. Aceste două categorii și intenții se pot separa, dar totuși trebuie să observăm faptul că sunt foarte multe tradiții și imagini ale trecutului, care au fost inventate în contexte ideologice și politice (Hobsbawm–Ranger 1983). Eric Hobsbawm interpretează memoria colectivă ca tradiție inventată, ca producere a tradiției în Europa secolului al XIX-lea (Hobsbawm 1987). Este vorba despre inițiativele social-politice, prin care anumite personaje,

1 Claude Lévi-Strauss numește societățile preocupate mai intens de trecut și de sinteza timpului *cumulative* sau *fierbînți*, acest fapt reflectându-se în mod permanent asupra tradiției, prin acumularea continuă a evenimentelor (Lévi-Strauss 1999: 31–32).

evenimente și procese politice sau istorice se redau printr-o altă corelație și în alt context, în urma cărora se produc alte imagini ale trecutului și ale istoriei.

3. Analiza cunoștințelor culturale se poate face prin reprezentațiile prezentate pe scenele vieții sociale și expuse sferei publice. În acest sens, memoria colectivă nu este o abstracție, ci ceva care se reprezintă prin locuri/spațiu. Pierre Nora, teoreticianul spațiului memorial, vorbește despre dispariția memoriei.² Sentimentul (*feeling*-ul) continuității trecutului și a memoriei s-a mutat în spații materiale, simbolice și funcționale: „Vorbim atât de mult despre memorie, doar pentru că ea nu mai există”. Receptarea trecutului și a memoriei a suferit modificări datorită fenomenului localizării. „Există locuri ale memoriei (*lieux de mémoire*), pentru că ea nu mai are un cadru adevărat (*milieux de mémoire*)” (Nora 1999: 142).

4. Organizarea memoriei nu este un gest individual, ci un rezultat al procesului colectiv. Maurice Halbwachs afirmă că evocarea amintirilor se produce în cadre sociale determinate și funcționează în aceste condiții. Caracterul colectiv al amintirii este dat de referințele la aceste conștiințe comune; în memorie se reflectă mediul social înconjurător. Cadrul social funcționează ca un institut supraveghetor al memoriei care prin reglementarea evenimentelor amintite, garantează consensul social (Halbwachs 1925: VIII–IX). Din punctul de vedere al cercetării noastre, astfel de instituții sunt acele grupuri sociale (societăți, asociații, cluburi etc.) care produc, susțin și organizează memoria evenimentelor cercetate. În opinia lui Maurice Halbwachs, societatea își imaginează diferit trecutul în funcție de scurgerea timpului și de împrejurări, adică își modifică mereu convențiile.

5. Uzul memoriei colective se desfășoară, de regulă, în cadre temporale festive. De-a lungul ritului comemorativ, comunitatea respectivă își amintește de propria identitate cu ajutorul unei *narrative de bază*: „ceremoniile comemorative se pot diferenția de toate celelalte ritualuri prin faptul că se referă explicit la persoane și la evenimente prototipice, dacă acestea sunt considerate istorice sau mitologice, iar prin virtutea acestui fapt, asemenea rituri mai posedă o caracteristică proprie. Acest aspect poate fi descris prin termenul *re-expunere* rituală, care are importanță existențială în configurarea memoriei colective” (Connerton 1991: 61). *Retorica re-expunerii* este dată de metode de articulare *calendaristice, verbale și gestuale* (Connerton 1991: 65–68). În cazul festivităților repetate periodic, *asemănarea cronologică* permite repetarea aceluiași acțiuni (Connerton 1991: 66). Continuitatea memoriei colective este asigurată exact de această structurare a timpului și de caracterul permanent al evocării.

6. Organizarea memoriei colective și practicile comemorative sunt rezultatele privirii prezentului ca trecut. Émile Durkheim menționează că fiecare societate își creează timpul său propriu (Durkheim 2003). Ca produs social, noțiunea timpului este validă numai la plural: timpurile sunt produse sociale. Pentru aceste pluralități a propus Fernand Braudel, în anul 1946, noțiunea timpului „aproape nemișcat”, „timpul geografic” și, ulterior, „perioada îndelungată” (*longue durée*)³. Grupurile comemorative vor să se vadă ele însele în această durată.

O paranteză: contextul istoric

■ Cluj-Napoca este un oraș medieval fondat de către maghiari, dacă nu luăm în considerare faptul că centrul provinciei Dacia, Napoca, s-a situat aici în timpul Imperiului Roman. Prima menționare documentară a orașului datează din anul 1213 (*castrum Clus*). Încă din timpul formării sale, a avut un rol important în regiune. În timpul Regatului Ungariei a avut statutul de oraș regal liber, fiind considerat centrul culturii și al artelor. Primii locuitori sași (germani) au sosit la mijlocul secolului al XIII-lea, cu sprijinul regelui maghiar iar în a doua parte a secolului al XIV-lea, câteva familii de români au primit autorizația de a fonda un sat lângă orașul Cluj, pentru protejarea căilor de acces. Mai târziu, în timpul independenței Principatului Transilvaniei (din 1514) a avut rolul de *civitas primaria*. Primii locuitori evrei s-au stabilit aici la începutul secolului al XVII-lea.

Una dintre cerințele Revoluției Antihabsburgice din 1848 a fost uniunea Ardealului cu Ungaria,

2 O antrepriză de dimensiuni impresionante a cercetării tradiției devenită memorie ar fi colecția intitulată *Les lieux de mémoire*, redactată de către Nora și publicată în șapte volume (Nora 1984 - 1992).

3 Elaborarea cea mai detaliată: Braudel 1958, iar în limba maghiară: Braudel 1972.

uniune ce a fost declarată la dieta transilvăneană de la Cluj. Lupta pentru independență din 1849 a eșuat, iar acordul cu Austria s-a realizat în anul 1867; din acel moment Ungaria devenind membră a Monarhiei Austro-Ungare.

După Primul Război Mondial, în conformitate cu Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920), două treimi din teritoriul fostului Regat Ungar, precum și trei sferturi din populația acestuia, au fost incluse în țările vecine. Ardealul a fost anexat României. După schimbarea imperială, a început stabilirea supravegherii administrative și politice românești în Transilvania. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în conformitate cu al doilea Tratat de la Viena, Transilvania de Nord (incluzând Clujul) a fost reanexată Ungariei, iar după terminarea războiului, conform Tratatului de la Paris, aceste teritorii au revenit românilor.

După anul 1947, a urmat pătrunderea și consolidarea comunismului, cu dictatura totalitaristă a lui Ceaușescu. În această perioadă, Conducerea Centrală a urmărit modificarea sistematică a ponderii etniilor din orașele transilvănene (cu majoritate maghiară). Între anii 1960–1970, au fost construite mai multe cartiere, iar câteva localități au fost anexate din punct de vedere administrativ Clujului, rezultând o creștere importantă a teritoriului. Necesitatea de forță de muncă, rezultată în urma procesului de industrializarea forțată, a fost satisfăcută prin populația unor sate românești. Pentru a ilustra ritmul de creștere a populației orașului, precum și modificarea drastică a ponderii etniilor, vom prezenta câteva cifre. Datele recensămintelor dintre 1850 și 2002, referitoare la limba maternă și apartenența etnică, sunt prezentate pe baza lucrării lui Varga E. Árpád (Varga 2001: 520):

An	Total	Români	Maghiari	Germani	Alții	Evrei	Romi	Ucrainieni	Sârbi	Slovaci
1850n	17465	2522 (14,4%)	11975 (68,6%)	1563	1405	479	461	–	–	–
1880a	29923	3855	22761	1423	1884	–	–	4	23	124
1880b	29923	3978	23490	1469	986	–	–	4	24	128
1890a	32756	3226	27514	1336	680	–	[737	8	21	110
1900a	49295	6039	40845	1784	627	–	–	9	22	83
1910a	60808	7562	50704	1676	866	–	371	6	41	107
1920n	83542	28274	41583	2073	11612	10633	–	–	–	–
1930a	100844	34836	54776	2702	8530	6691	436	237	36	136
1930n	100844	34895	47689	2500	15760	13062	1043	244	54	262
1941a	110956	10029	97698	1825	1404	831	253	29	10	52
1941n	110956	9814	96002	1606	3534	2661	557	34	10	45
1948a	117915	47321	67977	360	2257	1625	–	–	–	–
1956a	154723	74623	77839	1115	1146	525	237	24	21	24
1956n	154723	74033 (47,8%)	74155 (47,9%)	990	5545	4530	444	32	31	34
1966a	185663	105185	78520	1337	621	87	68	43	36	23
1966n	185663	104914	76934	1333	2482	1689	178	42	50	34
1977n	262858	173003	86215	1480	2160	1009	628	50	28	32
1992a	328602	251697	74591	937	1377	35	1047	67	16	25
1992n	328 602	248 572 (76%)	74 871 (23%)	1149	4010	344	3201	84	23	27
2002a	317953	255677	59652	572	1052	33	940	127	6	15
2002n	317953	252433 (79,4%)	60287 (19,0%)	734	4499	217	3029	146	12	25

În conformitate cu mitul originii daco-romane a poporului român, în anul 1974, la aniversarea a 1850 de ani de la ridicarea localității romane *Napoca* la rangul de municipiu, acest element a fost anexat numelui oficial (Cluj-Napoca).

După evenimentele sângeroase de la sfârșitul anului 1989, asistăm la un proces de democratizare. În același timp, etniile conviețuitoare (în special românii majoritari și maghiarii minoritari) își expun conflictele de interese și de valori culturale în locurile simbolice. Se reinnoiește, cu o forță fără precedent, o întrebare caracteristică Europei Centrale: al cui e teritoriul respectiv? În regiunea la care ne referim, un

exemplu elocvent al aspirațiilor naționale și al rivalității, dar și al conflictelor simbolice dintre majoritatea română și minoritatea maghiară este dat de orașul Cluj. Unul dintre teritoriile de bază al conflictelor și al consensurilor etnice devenind uzul trecutului și folosirea memoriei.

Constituirea trecutului

■ Interesul față de trecut, exigența posedării trecutului pare a fi constantă în viața publică a Clujului. Astfel, prima datare provine din anul 1442, iar prima placă comemorativă (de construire) din 1450. Prima statuie edificată în spațiul orașului (*Sfânta Treime*) este din anul 1744, iar prima statuie cu caracter politic (*Státua*) a fost amplasată în anul 1831. De menționat este faptul că aceste gesturi nu sunt similare cu organizările memoriei în sensul lor de astăzi, dacă definim amplasarea obiectelor memoriale ca forme ale reprezentării identității diferitelor grupuri, pentru care se luptă cu mijloace simbolice⁴. Datarea, marcarea, comemorarea sunt categorii schimbătoare, fluctuante pe plan istoric; au avut diferite conotații în diferite perioade și diferite atitudini s-au înălțat cu acestea. Din punctul nostru de vedere, însă, au niște caracteristici comune: aceste obiecte și gesturi publice sau quasi-publice articulează timpul social și reprezintă uzul timpului și uzul trecutului imediat al societăților.

Primele date despre divergențe etnice româno-maghiare, în ceea ce privește activitățile memoriale, apar în prima parte a secolului al XX-lea. Prima placă comemorativă românească a fost amplasată în anul 1919 (amintind de Procesul Memorandiștilor), iar prima statuie edificată, în anul 1921 (referindu-se la mitul originii romane). Conducerea românească întărită după 1947, a restrâns conflictele cu tentă interetnică sub nivelul sferei publice. Nici problema etnică, nici fosta formă de stat (monarhia) nu erau compatibile cu ideologia comunistă. Aceasta din urmă și-a constituit treptat propriile spații simbolice, spațializând memoria care a stat la baza propriilor origini (comuniștii ilegali de înainte de 1945, clasa muncitoare, organizațiile muncitorești, intelectualii comuniști) și totodată anihilând o parte din plăcile și statuile anterioare (maghiare), limitând, și mai apoi interzicând total, afirmarea memoriei maghiare.

Pot fi identificate 349 de *obiecte memoriale* (inscripții, plăci memoriale, statui, monumente) care datează din perioada 1442–1989, (acest număr conține și obiectele demolate). Conținutul amplasamentelor de dinainte de 1989 este destul de eterogen. Trebuie să remarcăm diversitatea lingvistică, prin care se indică dominanța etniilor conviețuitoare: 112 sunt în limba latină,⁵ 3 în ebraică, 1 în ebraică și în română, 120 în maghiară, 2 în maghiară și în latină, 1 în maghiară, în ebraică, în latină și în germană, 5 în germană, 100 în română, 5 în română și în maghiară.

Evenimentele din anul 1989 au constituit o ruptură nu numai în sistemul politic, ci și în trecutul imaginar. Pe plan social, ele au adus dramatica slăbire a credinței în instituții și în oficialități. Trecutul creat până atunci și-a pierdut legitimitatea. După teoria lui Eric Hobsbawm, putem afirma că, după eșecurile politice și destabilizarea legăturilor sociale, societățile își restructurează relațiile prin inventarea unor tradiții noi (Hobsbawm 1983).

În ceea ce privește trecutul, s-au putut observa două tendințe în strategiile de autoidentificare. Pe de o parte, este vorba despre negarea continuității cu trecutul creat de sistemele anterioare, în favoarea unui nou ordin istoric (*regimé d'historicité, régim du temp*) (Hartog 2003): noul regim istoric n-a vrut să continue sistemele economico-socio-politice anterioare. Pe de altă parte, paralel cu acestea, s-a expus exigența profunzimii istorice: cum se poate legitima, cum se poate crea continuitate în spațiul istoric. Însuși noul sistem politic a considerat strict necesar să deducă noul sistem social din istorie. A avut nevoie de trecut și pentru că s-a identificat în opoziție cu acesta, iar delimitându-se de el, trecutul a fost, pe de o parte, depășit, iar pe de altă parte, a devenit un model de urmat.

Despre perioada dintre 1989 și 2008, după cercetările prealabile, se poate afirma că este epoca cea mai productivă în ceea ce privește construirea memoriei. Au fost amplasate și edificate 163 de plăci comemorative, statui, busturi, monumente, majoritatea lor având caracter de *ordin politic* și restul de

4 Modernitatea este cea care dă naștere acțiunilor memoriale care se bazează pe conștiința națională, respectiv care întăresc această conștiință. Mai pe larg, vezi concepția *tradiției inventate*.

5 Limba latină a fost limba oficială a Ungariei medievale. Deci și acest material memorial se referă la populația maghiară și de cea săsească.

*păstrare a memoriei.*⁶ Privind volumul acestora se poate constata că în două decenii au avut loc aproape jumătate din acțiunile memoriale cunoscute până la acel moment. Iată câteva cifre cu privire la limba folosită: 3 sunt în limba ebraică, 3 în ebraică și în română, 34 în maghiară, 113 în română, 1 în latină, 2 în maghiară și în română, 4 în română și în engleză, 1 în română și în ebraică, 1 în română și în ebraică, 1 în română, în maghiară și în germană.

În continuare, voi încerca o analiză mai detaliată a tendințelor de constituire a trecutului, apărute după schimbările din 1989. Ce anume din trecutul expus până la momentul respectiv a devenit invizibil datorită noului sistem? Ce anume a fost acceptat și ce a fost prezervat de către acesta, respectiv ce fel de trecut a fost scos la iveală?

Tradiția înlăturată

Așa cum a devenit un obicei de-a lungul schimbărilor social-politice anterioare, pentru noul sistem, reprezentațiile istorice anterioare nu confereau niciun sentiment de familiaritate și nici legitimitatea necesară, drept urmare, noul sistem a încercat să scape de ele, apelând, din nou, la organizarea spațiului. De aceea, sistemul nou a neglijat trecutul devalorificat și neautentic: a înlăturat din spațiu public plăcile comemorative vechi, fiindcă cele mai multe erau cu caracter politic, care și-au pierdut actualitatea, devenind chiar compromițătoare fiindcă erau considerate dovezi ale unui trecut care putea fi interpretat în mod greșit.

De asemenea au fost înlăturate din spațiile publice urmele ideologiei socialist-comuniste. Cu acestea s-a înlăturat amintirea personalităților considerate model mai devreme: eroii dezrobitori din 1944, eliberatorii sovietici, eroii antifasciști și comuniștii ilegali de dinainte de 1945 – cu cât ei au reprezentat, în mod declarat, ideologia comunistă – (români: secretarul de partid Gheorghe-Gheorghiu Dej, sergent-major Aurel Suci, scriitorul Emil Isac, eroul muncitor Ilie Pintilie; maghiari: eroii muncitori Breiner Béla și Józsa Béla). De asemenea, s-a înlăturat memoria unor instituții, a unor sedii și a unor locuințe (sediul Partidului Comuniștilor Români, sediul sindicatului Călior Ferate Române, sediul Societății Prietenii Uniunii Sovietice, locuința lui Józsa Béla), precum și a adunării sindicatelor, a întrunirilor comuniștilor ilegali (locul întrunirii Partidului Comuniștilor Români din 1939).

Regimurile de creare ale trecutului

Perioada de după 1989 coincide, de fapt, în mare măsură, cu epoca Funar (1992–2004). Încă din primele lui discursuri electorale, Gheorghe Funar a accentuat necesitatea restructurării trecutului și a promis transpunerea istoriei române (prin dezvelirea statuilor și a plăcilor comemorative), platforma lui electorală fiind „înapoierea” centrului și întărirea identității românilor prin crearea memoriei colective. În timpul mandatului său, a interzis toate inițiativele orientate spre organizarea memoriei maghiare (nu a eliberat autorizații pentru amplasarea unor plăci comemorative și a unor statui în sfera publică, a împiedicat festivitățile zilei naționale a maghiarilor etc.), a folosit unele gesturi și mijloace pentru o anihilare simbolică a etniei maghiare (a ridicat drapelul Ungariei de pe clădirea consulatului, numind actul ilegal și anticonstituțional; nu a aprobat inscripționarea numelui orașului în limba maghiară; în zonele cele mai aglomerate ale orașului a afișat unele articole din constituția țării, conform cărora România este un stat unitar național; a organizat mai multe manifestări, mișcări împotriva folosirii limbii maghiare ca limbă maternă și pentru scoaterea organizațiilor maghiare în afara legii; la semnarea contractului de colaborare dintre România și Ungaria a organizat în centrul orașului o înmormântare falsă, îngropând simbolic „Pacea Românilor” într-un sicriu gol etc.). Pentru o naționalizare a orașului, a ordonat vopsirea băncilor, a coșurilor de gunoi, a trotuarelor, a pardoselilor și a locurilor de joacă pentru copii în culorile drapelului național. De asemenea, a amplasat o mulțime de drapeluri tricolore pe stâlpi și clădiri, a cerut proiectarea unei noi steme tricolore a orașului, pe care să figureze simbolurile românești și cele cu trimitere la originea romană, iar mai apoi a declarat această stemă ca fiind oficială, fără a lua în considerare protestele comitetului heraldic național.

6 În legătură cu această clasificare vezi mai detaliat Bodó–Biró 2000: 15–16! Acestea sunt datele proprii despre materia-lul cunoscut de către mine.

21 decembrie 1989 – momentul de geneză a democrației

Evenimentele și personalitățile importante ale dictaturii comuniste au predat locul victimelor sistemului totalitar. Data revoluției, ca moment al nașterii democrației, a devenit istorie imediată (*histoire immédiate*), ca memorie a propriei ei idei.

Întâmplările din 1989 au fost expropriate către de mai multe grupări sociale. După monopolul ideologic al memoriei – caracteristic regimului precedent, schimbarea democratică a adus cu sine și diferențierea memoriei. În 1990, societatea culturală Uniunea Vatra Românească a amplasat plăci comemorative în locurile tragice ale evenimentelor locale: „VEȘNICA CINSTIRE/ EROILOR NOȘTRI/ 22 DECEMBRIE 1989/ UNIUNEA VATRA ROMÂNEASCĂ”. Gestul de expropriere a revoluției poate fi interpretat ca o propagandă a acestei organizații, care prin prezența sa încearcă să încarce cu conținut spațiul orașului. Fabrica de Sticlă din Turda a dezvelit o placă în memoria unui angajat căzut în Piața Unirii. Pentru memoria evenimentelor, a avut loc o rivalizare și între Consiliul Județean Cluj și Primăria Municipiului Cluj-Napoca. Pentru legitimarea structurii politice și pentru susținerea încrederii, aceste instituții au marcat acele locuri și edificii cu numele și data nașterii victimelor: „ÎN MEMORIA CELOR CARE S-AU/ JERTFIT PENTRU LIBERTATE ȘI/ DEMOCRAȚIE ÎN ZILELE DE/ 21–22 DECEMBRIE 1989”. În anul 1996, la aniversarea revoluției, Primăria Municipiului Cluj-Napoca a amplasat plăci de marmură în locurile în care s-au petrecut evenimente, plăci pe care figurează numele și vârsta tuturor victimelor (în total 26 de persoane). La data de 17 octombrie 2003, memoria revoluționarilor s-a îmbogățit cu un nou monument. Creația amplasată în centrul orașului poartă numele de *Stâlpi împușcați*: cei șapte stâlpi stilizați reprezintă figuri omenesti, victime ale gloanțelor. Pe lângă acestia, există o placă comemorativă plasată pe pământ, conținând lista celor căzuți în revoluție. Edificarea acestui monument a fost inițiată tot de către Primăria Municipiului Cluj-Napoca.

Prototipurile și eroii democrației

Mici grupuri sociale au amintit despre noi personalități române, care – fiind în opoziție în sistemul anterior – au un rol important în legitimizarea noului sistem. De exemplu, medicul Iuliu Moldovan, fostul deținut politic al închisorilor comuniste sau cultul lui Iuliu Maniu (fondatorul Gărzii Fasciste Maniu sau Garda de Fier). Președintele Consiliului Dirigent, „organism românesc provizoriu de integrare a Transilvaniei după Marea Unire”⁷ a reprezentat, pentru noul sistem politic și pentru conducerea locală naționalistă, prototipul democratului român. O mare parte a personalităților astfel apărute au fost „uite pe nedrept”, fiind decedați recent sau reevaluați.

În strategia creării memoriei, au primit un rol însemnat reprezentanții și exponenții științelor și ai artelor. Anumite personalități au fost introduse în spațiul memorial (compozitorul Sigismund Toduță, poetul Aurel Gurghianu, poetul și dramaturgul Radu Stanca, poetul Alexandru Căprariu, scriitorul Ion. D. Sîrbu, eminescologul Ion V. Boeriu, istoricul David Prodan, academicianul Raluca Ripan, profesorii de istorie literară Dumitru Popovici și Ioana Em. Petrescu etc.). Pentru anumite personalități, s-au amplasat plăci comemorative noi sau mai valoroase, conform noii ideologii. Putem considera acest gest ca o onorare a realizărilor intelectuale valabile (istoricul Alexandru Lapedatu, lingvistul Grigore Silași, dascălul Onisifor Ghibu, medicul Dominic Stanca etc.). Memoria lor a rămas neschimbată în privința instaurării *image*-ului național.

Cele mai importante puncte, în antrepriza memorială a elitei românești, ar fi mitul originii dacoromane, evoluția națională, prejudiciile naționale suferite sub autoritatea maghiară și austriacă, dezvoltarea culturii și a științelor românești în perioada imposibilă a represiunii, unirea națională, unirea Țărilor Române cu Transilvania, formarea statului unitar național. Acestea au avut menirea să contrabalanseze eterogenitatea organizării memoriei de dinainte de 1989.

7 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ A FOST SEDIUL/ CONSILIULUI DIRIGENT/ TOAMNA ANULUI 1919–APRILIE 1920/ ORGANISM ROMÂNESC PROVIZORIU/ DE INTEGRARE A TRANSILVANIEI/ DUPĂ MAREA UNIRE,/ ÎN CADRUL STATULUI NAȚIONAL/ UNITAR ROMÂN/ AVÂNDU-L CA PREȘEDINTE PE/ IULIU MANIU/ 9 DECEMBRIE 1994”.

Revoluția română de la 1848–1849

Evenimentele dintre anii 1848–1849 au fost trăite de către națiunea maghiară și de cea română din postura de inamici. Românii din Transilvania au militat pentru recunoașterea lor ca etnie distinctă, între hotarele țării, iar trupele românești au fost conduse de către Avram Iancu. De ziua națională a României, în anul 1993, a fost ridicată statuia lui în piața care-i purta, deja, numele. Memoria lui a fost menită să ofere o încărcătură simbolică noului centru alternativ al Clujului, să contrabalanseze cultul lui Matei Corvin din centrul orașului, a cărui forță simbolică se bazează pe personalitatea regelui maghiar.

Și altor personalități românești implicate în evenimentele din 1848 le-au fost dedicate plăci comemorative. Ultima placă, dedicată memoriei lui George Barițiu și celei a lui Nicolae Bălcescu (1996), prezintă revoluția și lupta pentru libertate punându-i pe maghiari într-o ipostază care-i dezavantajează: „afirmarea idealurilor sacre ale românilor a declanșat represiunea sângeroasă condusă de nemeșii unguri în timpul căreia au fost uciși peste 40000 de români, și au fost incendiate 230 sate”⁸ Ideologia oficială – balansând memoria maghiară – a accentuat momentele compromițătoare în judecarea luptei pentru libertate. Datele cuprinse în acest obiect comemorativ nu sunt asumate sau validate nici de istoricii maghiari, nici de către cei români. Istoricii independenți de ideologiile naționale consideră că pierderile umane totale ale luptelor din Transilvania nu depășesc 18 000 de suflete. Legitimitatea plăcii comemorative a fost subliniată de sfințirea acesteia de către iluștrii reprezentanți ai bisericii.

Memoria evenimentelor românești a marcat și alte spații considerate importante. În 1997, pe Cetățuia din Cluj s-a ridicat un monument maiestuos. Dintre textele amplasate, unul este anticomunist, celălalt reprezentând interpretarea aparte a evenimentelor din anul 1848: „PE ACEASTĂ ÎNĂLȚIME NUMITĂ/ „CETĂȚUIA”/ ȘI ÎN ALTE LOCURI DIN ZONA CLUJULUI, AU FOST EXECUTAȚI/ UN MARE NUMĂR DE ROMĂNI,/ ÎN CAMPANIA DE REPRIMARE A REVOLUȚIEI DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA./ */ IN MEMORIAM/ PREFECTUL/ ALEXANDRU BĂTRÂNEANU,/ TRIBUNII/ VASILE SIMONIS,/ VASILE TURCU,/ ALEXANDRU ȚICUDI/ MARELE ISTORIC ȘI GÂNDITOR GERMAN/ ȘTEFAN LUDWIG ROTH/ ȘI MULȚI ALȚII,/ UNII, CARE AU FOST POMENIȚI ÎN DOCUMENTELE VREMII,/ ALȚII, CEI MAI MULȚI, ALE CĂROR NUME AU RĂMAS NECUNOSCUTE./ EXECUTAT DE S. C. TURNATORIA METALUL 1997”. Aceste plăci vorbesc numai despre români deportați și executați.

Procesul Memorandiștilor

Se observă o apariție în prim plan a interpretării procesului Memorandiștilor, care formulează o expunere nefavorabilă a istoriei maghiare. Evenimentul respectiv s-a petrecut în anul 1894, având ca antecedent Memorandumul din 1892, înaintat de către conducătorii românilor din Transilvania împăratului Monarhiei Austro-Ungare, prin care românii își revendică drepturi naționale identice cu cele ale maghiarilor și instituții în limba maternă. Autorii Memorandumului au fost dați în judecată pentru incitare, la Cluj. Locul desfășurării procesului a fost marcat folosind un citat al pledantului: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A AVUT LOC/ ÎN MAI 1894/ PROCESUL MEMORANDIȘTILOR/ »Existența unui popor/ nu se discută, se afirmă.«” În anul 1994, în cadrul unei festivități fastuoase s-a dezvelit în centrul orașului Monumentul Memorandiștilor. Acest obiectiv a devenit o componentă a noii steme oficiale a orașului. În perioada 1992–2004 au fost numite străzi cu numele tuturor celor care au fost acuzați în Procesul Memorandiștilor.

8 Textul original al plăcii este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ AU POPOSIT ÎN ANII/ 1848–1849,/ ÎN TIMPUL DESFĂȘURĂRII/ ACȚIUNILOR DE ORGANIZARE/ A LUPTEI PENTRU/ LIBERTATE ȘI/ UNITATE NAȚIONALĂ,/ GEORGE BARIȚIU/ ȘI/ NICOLAE BĂLCESCU/ MARI PERSONALITĂȚI/ ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE/ AFIRMAREA IDEALURILOR/ SACRE/ ALE ROMĂNILOR/ A DECLANȘAT/ REPRESIUNEA SÂNGEROASĂ/ CONDUSĂ/ DE NEMEȘII UNGURI/ ÎN TIMPUL CĂREIA/ AU FOST UCIȘI PESTE/ 40000 DE ROMĂNI,/ ȘI AU FOST INCENDIATE/ 230 SATE; IN THIS BUILDING/ WERE HOSTED BETWEEN/ 1848–1849,/ DURING THE DEVELOPMENT/ OF THE BATTLE/ FOR/ FREEDOM/ AND NATIONAL UNITY,/ GEORGE BARIȚIU/ AND/ NICOLAE BĂLCESCU/ GREAT PERSONALITIES/ OF THE ROMANIAN REVOLUTION/ THE ATTEMPT OF THE ACTION/ TAKEN BY/ THE ROMANIAN PEOPLE/ FOR RACHING/ ITS SACRED IDEALS/ UNLEASHED A/ BLOODY REPRESSIONS/ LED BY HUNGARIAN ARISTOCRACY/ WHILE OVER/ 40000 ROMANIANS/ WERE KILLED,/ 230 VILLAGES WERE BURNED/ AND TOTALLY DESTROYED”.

Unitatea națională română

Pregătirea, desfășurarea și istoricul zilei de 1 Decembrie 1918, ziua unirii Transilvaniei cu România, au primit un accent deosebit la Cluj. În anul 1990, ziua desfășurării Adunării Naționale în care s-a proclamat Marea Unire a fost declarată Ziua Națională a României. Bineînțeles, această zi are conotații diferite pentru români și maghiari: pentru cei dintâi a însemnat realizarea unității țării și a națiunii, iar pentru cei din urmă retrăirea despărțirii de țară și de națiune. Astfel – datorită naturii sale – această zi națională este o formă de manifestare periodică a statului național, iar structura și organizarea evenimentului nu îi integrează pe locuitorii maghiari.

S-a marcat și spațiul unde „a activat Senatul Național Român din Ardeal având în frunte pe dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațieganu care au luptat pentru afirmarea politică a națiunii române și pentru realizarea Marii Uniri”⁹. În memoria nou-creată l-au introdus și pe elevul român Octavian Petrovici, împușcat în decembrie 1918 „în lupta cu gărzile nemeșilor pentru apărarea sediului Senatului Național Român din Ardeal”¹⁰.

Inițiatorilor Unirii le-au revenit forme proprii de comemorare. S-a dezvelit bustul și placa comemorativă a politicianului Alexandru I. Lăpădatu „luptător neobișnuit pentru întregirea României”,¹¹ iar o stradă îi poartă numele; istoricul Ioan Lupaș a fost prezentat pentru posteritate ca „militant de seamă pentru Marea Unire, profesor la Universitatea Daciei Superioare, fondator și director al Institutului de Istorie Națională, remarcabilă personalitate a culturii române”.¹² Natura constituirii memoriei este ilustrată, în mod evident, prin faptul că numele Universității Daciei Superioare este mobilizant pentru identitatea națională: Dacia este țara dacilor, iar în conformitate cu viziunea romantică a istoriei românești, la originea poporului român se află mixtura dintre cele două populații – populația dacă și populația romană.

Conform unei plăci amplasate în anul 2001, icoana lumii burgheze maghiare, Hotelul New York, a fost localul de bază al intelectualilor români, aici „a fost pregătită apariția, la 1 mai 1921, a cunoscutei reviste Gândirea, rod al idealurilor Marii Uniri”¹³.

Placa comemorativă, amplasată pe clădirea Primăriei Municipiului Cluj-Napoca, declară această parte a țării ca fiind străvechi loc de baștină românesc, pentru care a luptat armata română, eliberând-o la data de 11 octombrie 1944.¹⁴ În incinta Primăriei „s-a întrunit în ședință Guvernul României la 13 martie 1945, cu prilejul revenirii sub administrație românească a Transilvaniei de Nord, răpită prin Dictatul fascist de la Viena”¹⁵.

9 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE, FOSTUL SEDIU AL BĂNCII/ „ECONOMUL” S-A ÎNFIINȚAT LA 2 NOIEMBRIE 1918 ȘI A ACTIVAT/ SENATUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ARDEAL/ AVÂND ÎN FRUNTE PE/ DR. AMOS FRÂNCU ȘI DR. EMIL HAȚIEGANU/ CARE AU LUPTAT PENTRU AFIRMAREA POLITICĂ A/ NAȚIUNII ROMÂNE ȘI PENTRU REALIZAREA/ MARI UNIRII DE LA 1 DECEMBRIE 1918/ «1 DECEMBRIE 1994»”.

10 Textul complet este următorul: „AICI A FOST ÎMPUȘCAT LA 19 DEC. 1918/ ELEVUL ROMÂN/ OCTAVIAN PETROVICI,/ ÎN LUPTA CU GĂRZILE NEMEȘILOR/ PENTRU APĂRAREA SEDIULUI/ SENATULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN/ ARDEAL, AFLAT ÎN CLĂDIREA BĂNCII/ „ECONOMUL” (BANCA „DACIA FELIX” 19 DEC. 1993)”.

11 Textul complet este următorul: „ISTORICUL/ ALEXANDRU I. LĂPĂDATU/ ACADEMICIAN, PROFESOR,/ OM POLITIC/ 1876–1950/ LUPTĂTOR NEOBIȘNUIT PENTRU/ ÎNTREGIREA ROMÂNIEI”.

12 Textul complet este următorul: „ACEASTĂ CASĂ A APARȚINUT/ ȘI AICI A LOCUIT MARELE ISTORIC/ DR. IOAN LUPAȘ/ (1880–1967)/ MILITANT DE SEAMĂ PENTRU MAREA UNIRE./ PROFESOR LA UNIVERSITATEA DACIEI SUPERIOARE./ FONDATOR ȘI DIRECTOR AL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ./ REMARCABILĂ PERSONALITATE A CULTURII ROMÂNE./ 1 DECEMBRIE 1994”.

13 Textul complet este următorul: „AICI ÎN FOSTUL RESTAURANT „NEW YORK”/ ACTUALUL „CONTINENTAL”/ A FOST PREGĂTITĂ APARIȚIA, LA 1 MAI 1921,/ A CUNOSCUTEI REVISTE/ GÂNDIREA/ ROD AL IDEALURILOR MARI UNIRI,/ PRIN STRĂDANIA ȘI TALENTUL UNOR SCRITORII/ DIN TOATE PROVINCIIILE ROMÂNEȘTI:/ CEZAR PETRESCU, GIB I. MIHĂESCU,/ LUCIAN BLAGA, ADRIAN MANIU, D. I. CUCU/ ȘI ALȚII./ ACEASTĂ PLACĂ A FOST AMPLASATĂ DE/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA LA 2 MAI 2001”.

14 Textul original al plăcii este următorul: „11 OCTOMBRIE 1944 – 11 OCTOMBRIE 1994/ O JUMĂTATE DE SECOL DE CÂND ORAȘUL NOSTRU A/ FOST ELIBERAT DE CĂTRE ARMATA ROMÂNĂ DIN ROBIA/ ÎN CARE ÎL ARUNCASE DIKTATUL DE LA VIENA./ ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST ULTIMUL PUNCT IMPORTANT/ AL REZISTENȚEI INAMICE, CUCERIT DE ARMATA NOASTRĂ/ ÎN ÎNAINȚAREA EI VICTORIOASĂ, CARE A READUS ARDEALUL/ DE NORD – STRĂVECHE VATRĂ ROMÂNEASCĂ – ÎN GRANIȚELE SALE FIREȘTI./ GLORIE ETERNĂ EROILOR NEAMULUI!”.

15 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ SALĂ S-A ÎNTRUNIT/ ÎN ȘEDINȚĂ GUVERNUL ROMÂNIEI/ LA 13 MARTIE 1945, CU PRILEJUL/ REVENIRII SUB ADMINISTRAȚIE/ ROMÂNEASCĂ A TRANSILVANIEI/ DE NORD, RĂPITĂ PRIN DICTATUL/ FASCIST DE LA VIENA/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA/ 13 MARTIE 2004”.

Studentii anticomuniști și antirevizioniști au inițiat o acțiune în 1946 „pentru apărarea democrației și a integrității teritoriale a statului român”, după ce „acest cămin studentesc a fost atacat și devastat de grupuri provocatoare înarmate” – afirmă o placă comemorativă amplasată pe clădirea fostului cămin studentesc.¹⁶

Discursuri naționale

■ Amplasamentele de după 1989 au un caracter etnic, sunt imagini istorice expuse în paradigme naționale. Istoriile reprezentate ale naționalităților se ciocnesc și devin nefavorabile, compromițătoare mai ales pentru etnia maghiară. Așadar, reconstruirea memoriei istorice românești, unilaterale, reduce afirmarea celei maghiare.

Aceste exemple ne prezintă o luptă simbolică între discursurile maghiare și cele românești pentru reconstruirea memoriei colective. În acest spațiu conviețuiesc două etnii, iar trecutul lor istoric se judecă diferit, astfel încât cele două reprezentări nu se suprapun. În spațiul public se confruntă două tipuri de memorii istorice „despre un trecut comun trăit în mod diferit” (Mannová 2002: 28). Sunt două lumi contrare, drept urmare, există două tipuri simultane, dar diferite, chiar contrare, de interpretare a trecutului. Maghiarii și românii comemorează evenimente diferite, datorită atitudinii diferite față de trecut din perspectiva prezentului. În acest fel, strădania creării memoriei istorice și a formării spațiului are drept urmare declanșarea conflictelor interetnice.

Posedarea memoriei colective nu este o evoluție, ci o luptă. Lupta pentru trecut și pentru construirea memoriei colective se leagă, de la sine înțeles, de lupta pentru spațiu. În literatura de specialitate găsim nenumărate analize referitoare la problematica respectivă. Pe lângă pretențiile de organizare a spațiului, derivate din practica comemorării, există și alte forme ale luptei pentru constituirea memoriei colective, cum ar fi, de exemplu, „botezarea” spațiului: numirea spațiului geografic sau a străzilor. Teoria lui Michel Foucault despre discursuri ne ajută la clarificarea problemei. Autorul consideră că prin discurs se înțelege orice modalitate de exprimare socială și afirmă că, de-a lungul istoriei, există o luptă continuă pentru realizarea acestuia: „discursul este acea putere, pe care oamenii încearcă să o acapareze”. Se dă o mare luptă pentru discurs – și cu mijloacele discursului. Iar discursurile nu sunt la îndemâna oricui, cei care le posedă nu asigură folosința lor pentru oricine: „diferitele teritorii ale discursului prezintă diferite grade de deschidere, fără posibilitatea de a pătrunde oriunde, unele teritorii fiind strict interzise” (Foucault 1998: 51, 60).

Dacă în cazul Clujului îi luăm în considerare pe inițiatorii și pe organizatorii acțiunilor memoriale – conform teoriei de mai sus – și pe orientatorii discursului memoriei colective, atunci modelul lui Foucault se simplifică mult. În relațiile intraetnice, diferențele din cadrul aceleiași etnii se minimalizează. Elita românească este cea care se folosește de prioritatea formării discursului. Etnia maghiară este exclusă din acțiunile comemorative, rămâne în afara acestora, momentan neavând posibilitatea de a ajunge la discursurile despre trecutul ei istoric. Elita românească este singura care intră în posesia discursurilor despre trecut și a constituirii memoriei.

Configurațiile reconstituirii memoriei românești

Cum se luptă „asociațiile de discursuri” (Foucault 1998: 61) pentru reprezentarea în spațiu a interpretării istoriei lor? Cum se desfășoară lupta pentru posedarea spațiului?

Putem afirma că reconstituirea memoriei are o construcție bine-gândită, o retorică conștientă: actorii aleg spațiul, timpul și evenimentul memoriei.

16 Textul complet este următorul: „ÎN NOAPTEA DE 28/29 MAI 1946/ ACEST CĂMIN STUDENȚESC/ A FOST ATACAT ȘI DEVASTAT/ DE GRUPURI PROVOCATOARE ÎNARMATE/ VIOLENȚELE COMISE DE ACESTE/ AU FOST URMATE DE PROTESTUL/ STUDENȚIMII CLUJENE,/ CONCRETIZAT ÎN MAREA GREVĂ/ ANTIREVISIONISTĂ ȘI ANTICOMUNISTĂ/ DIN 1-19 Iunie 1946,/ CEA DINTĂI MIȘCARE/ PENTRU APĂRAREA DEMOCRAȚIEI/ ȘI/ INTEGRITĂȚII TERITORIALE/ A STATULUI ROMÂN”.

Alegerea spațiului

În *alegerea spațiului* putem observa mai multe metode. Una, mai evidentă, este cea care s-a născut în Europa secolului al XIX-lea și se impune până astăzi, adică aceea referitoare la acțiuni memoriale prin inventarea noilor tradiții (Hobsbawm 1983). Elita, în poziția legitimă, creează noi memorii. Strădania are ca finalitate acoperirea spațiilor importante cu locuri marcate simbolic (Bodó–Biró 2000: 27), atașându-le, astfel, la spațiile naționale românești. Țintele majore sunt, mai ales, centrul orașului și zonele apropiate acestuia, intenția fiind (re)structurarea simbolică a spațiului. Centrul fiind construit în perioada stăpânirii maghiare și săsești, este străin pentru etnia română, în acest sens. De aceea, elita românească a încercat să găsească, respectiv să alcătuiască mementouri românești în acest spațiu. A fost edificat aici Monumentul Memorandiștilor și plăcile comemorative dedicate fondării Gărzii Naționale,¹⁷ dedicate apoi Senatului Național Român din Ardeal și primarului Iulian Pop etc.

A doua metodă este, de fapt, în relație cu prima. Elita românească, prin exigența ei de ocupare simbolică a spațiului, „plantează” simboluri cu încărcătură etnică pe spații deja marcate anticipat de etnia maghiară. (Aici nu este vorba de crearea spațiilor paralele, pentru că nu este cazul organizării simetrice a memoriei și a spațiului). Metoda respectivă este motivată și prin faptul că acestea sunt locuri ale trecutului comun: la casa memorială a matematicianului Bolyai János a fost amplasată placa redacției Steaua,¹⁸ locația dietei care a declarat unirea Transilvaniei cu Ungaria în 1848 este stăpânită de memoria procesului Memorandiștilor (1894), iar placa româno–engleză a lui Nicolae Bălcescu a fost dezvelită pe clădirea unui han, marcat anterior de memoria lui Petőfi Sándor.¹⁹

În al treilea rând, elita dominantă încearcă o supragravare și o atenuare a spațiilor ce le revin celorlalte etnii în această bătălie pentru trecut. Aceasta poate fi considerată o practică distinctă. Placa dedicată poetului român Octavian Goga, de pe peretele clădirii Facultății de Litere – fosta școală maghiară de fete Marianum – amintește tuturor că aici poetul și politicianul a fost numit *doctor honoris causa*, iar pe clădirea Hotelului New York – fondată de către maghiari – a fost amplasată placa dedicată revistei „Gândirea” și a scriitorilor aparținând acestui cerc. Sediul UDMR (Uniunea Democrată a Maghiarilor din România) a fost înzestrat cu placa comemorativă a istoricului și politicianului român Ioan Lupaș (1994).

Pe lângă placa comemorativă în limba maghiară, amplasată în anul 1889 pe casa în care s-a născut Matei Corvin, a apărut alta, în limbile română și engleză, conform căreia „românul Matei Corvin este considerat (...) cel mai mare rege al Ungariei”.²⁰ Pe statuia regelui din centrul orașului, dezvelită în anul 1902, a fost amplasată o placă în 1992, conținând un text provenind dintr-o scriere a istoricului român Nicolae Iorga, care se referă la faptul că regele a fost învins pe teritoriul românesc al Moldovei: „BIRUITOR ÎN RĂZBOAIE, ÎNVINS/ NUMAI LA BAIA DE PROPRIUL/ SĂU NEAM, CÂND ÎNCERCA SĂ/ ÎNVINGĂ MOLDOVA NEBIRUITĂ./ N[icolae] IORGA”.

În fața statuii, a fost deschis un sit arheologic căutând urme daco-romane, lucrările prelungindu-se mai bine de un deceniu (1994–2008). Acestea ar fi fost menite să dovedească prioritatea românilor în acest spațiu, cel puțin conform teoriei romantice a continuității. După planurile primarului, aici ar fi urmat să fie ridicată copia exactă a Columnei lui Traian din Roma, a cărei piatră de temelie, împreună cu o placă comemorativă, a și fost pusă la locul respectiv. În 1994, odată cu ridicarea Monumentului Memorandiștilor, același primar a ordonat ca placa comemorativă dedicată generalului revoluționar Bem József, situată pe o clădire din apropiere, să fie tencuită. Și aceste acțiuni pot fi interpretate ca suprascrieri ale practicilor maghiare simbolice de ocupare a spațiului.

Diversele reprezentării etnice, care ajung în același spațiu, se „confruntă” între ele, astfel încât valorile lor simbolice maghiare se diminuează. Dinspre partea română, se încearcă o creștere a forței simbolice a spațiilor astfel cucerite prin periodicitatea practicilor de trăire și de folosire a acestora, prin comemorările

17 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ÎN CARE A ACTIVAT/ PARTIDUL SOCIAL DEMOCRAT/ A AVUT LOC LA 3 NOIEMBRIE 1918/ ADUNAREA DE CONSTITUIRE/ A/ GĂRZII NAȚIONALE/ ROMÂNE DIN ARDEAL”.

18 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ ȘI-A DESFĂȘURAT ACTIVITATEA/ REVISTA STEAUA/ ÎN ANII 1950 ȘI 1951./ PE ATUNCI/ ALMANAHUL LITERAR./ PRIMA PUBLICAȚIE/ POSTBELICĂ ROMÂNEASCĂ/ DE CULTURĂ LA/ CLUJ-NAPOCA/ DEZVELITĂ LA DATA DE 14 IUNIE 2000/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA”.

19 Citat în nota nr. 8.

20 Textul românesc al plăcii româno–engleze: „POTRIVIT TRADIȚIEI ISTORICE/ ÎN ACEASTĂ CASĂ S-A NĂSCUT/ MATEI CORVIN/ FIUL MARELUI OSTEAN/ IANCU DE HUNEDOARA/ VOIEVOD AL TRANSILVANIEI ȘI GUVERNATOR AL UNGARIEI/ ROMÂNUL MATEI CORVIN ESTE CONSIDERAT/ DATORITĂ ÎNFĂPTUIRILOR DIN TIMPUL DOMNIEI SALE/ 1458–1490/ CEL MAI MARE REGE AL UNGARIEI”.

festive, prin depunerea de coroane și prin discursuri festive. Dispariția marcajelor etnice din sfera publică deservește excluderea etniei maghiare din spațiile simbolice și din memoria publică. Elita aflată la conducere a anihilat mai multe reprezentări importante pentru etnia maghiară (plăci comemorative, statui, inscripții. Această intenție a fost continuă și, totodată, mediatizată până în anul 2004.

Alegerea evenimentelor

Puterea și conducerea locală, fiind considerată drept posesoare a discursurilor istorice, aspiră la „schimbarea ulterioară a timpului istoric, la restructurarea și reformularea istoriei, la legitimarea puterii prezentului prin constituirea trecutului” (Barna 2002: 160). Prin *alegerea evenimentului*, scopul elitei românești inițiată în acțiunea de comemorare este legitimarea însăși a naturii actului memorial. Am putut vedea cum o importanță deosebită a revenit Unirii, cultului personalităților unioniste și mișcărilor de dreapta, de după al Doilea Război Mondial. Aceste evenimente ale trecutului comun maghiaro-român sunt jignitoare la adresa etniei maghiare.

Au fost amplasate plăci comemorative în memoria „primelor” instituții. Acestea au fost fondate și conduse de „primii” eroi (culturali): în 1853 „după secole de întuneric și de intoleranță” s-a înființat Prima Școală Românească,²¹ Sextil Pușcariu, „reputat lingvist și profesor, primul rector al Universității Daciei Superioare”, a fondat în anul 1919 „Muzeul Limbii Române, primul Institut de lingvistică din țară”,²² medicul Dominic Stanca a fost întemeietorul primului spital românesc.²³ Iulian Pop a fost primul primar al Clujului,²⁴ Grigore Silași a fost „primul profesor de limba și literatura română” al universității clujene,²⁵ iar Nicolae Drăganu a fost „decan al Facultății de Litere, rector al Almei Mater Napocensis și primar al Clujului”²⁶ – toate acestea sunt subliniate de plăci comemorative. Textele acestor plăci ar merita o analiză mai amplă și mai profundă. Istoria românească este dezvoltată ca fiind o entitate tinzând spre o „epocă de aur”, ajungând la apogeul valoric în prezent, care, însă, a fost în stare să creeze valori și în „secole de întuneric și intoleranță”.

Alegerea timpului

Data acțiunilor memoriale, a comemorărilor, adică *alegerea timpului* merită o atenție sporită. S-a apelat la posibilitatea amplasării plăcilor comemorative cu ocazia aniversărilor „rotunde” a unor evenimente majore din perspectiva prezentului sau a sărbătorilor importante. Au fost amplasate plăci comemorative la a 81-a aniversare a numirii lui Iulian Pop ca primar, la a 80-a, respectiv a 85-a aniversare a Armatei a Patra Transilvania, la a 125-a aniversare a gării CFR, la a 80-a aniversare de la înființarea revistei „Gândirea” – toate, exact în ziua respectivă. Alte aniversări „rotunde” au avut loc cu ocazia a 50 de ani de la „eliberarea” Clujului, a 80 de ani de la înființarea Colegiului Economic Iulian Pop, a 75 de ani de la înființarea liceelor George Coșbuc și George Barițiu. Aceste date atrag atenția asupra unor lucruri care funcționează foarte bine, încă de la începutul memoriei generațiilor actuale. În mare, este vorba de momentul Marii Uniri, respectiv de un moment tragic pentru maghiari, adică Tratatul de Pace de la Paris, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Tóth István György, la fel ca și Jan Assmann

21 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ȘI-A AVUT SEDIUL/ PRIMA ȘCOALĂ ROMÂNEASCĂ/ DIN/ CLUJ-NAPOCA/ ÎNFIINȚATĂ ÎN ANUL DE GRAȚIE 1853./ DUPĂ SECOLE DE ÎNTUNERIC ȘI INTOLERANȚĂ./ DEZVELITĂ LA 24 APRILIE 1998”.

22 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FUNCȚIONAT/ MUZEUL LIMBII ROMÂNE/ PRIMUL INSTITUT DE LINGVICĂ/ DIN ȚARĂ, FONDAT ÎN 1919 DE/ SEXTIL PUȘCARIU/ 1877–1948/ REPUTAT LINGVIST ȘI PROFESOR, / PRIMUL RECTOR AL/ UNIVERSITĂȚII DACIEI SUPERIOARE./ 2 IULIE 1998/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA”.

23 Textul complet este următorul: „DR. DOMINIC STANCA/ 1892–1979/ ÎNTEMEIETORUL ACESTUI/ „SPITAL DE FEMEII”/ PRIMUL SPITAL ROMÂNESC/ DIN CLUJ – Martie 1919/ 22. Oct[ombrie]. 1992

24 Textul complet este următorul: ÎN MEMORIA/ DR. IULIAN POP/ PRIMUL PRIMAR ROMÂN/ AL MUNICIPIULUI/ CLUJ-NAPOCA/ 19. 01. 1919–13. 04. 1923/ DEZVELITĂ LA DATA DE 19 IANUARIE 2000/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA”.

25 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A LOCUIT/ ILUSTRUL LINGVIST,/ PROFESOR UNIVERSITAR/ DR. GRIGORE SILAȘI/ 1836–1897/ PRIMUL PROFESOR DE/ LIMBA ȘI LITERATURA/ ROMÂNĂ/ DE LA UNIVERSITATEA/ CLUJ-JEANĂ./ DEZVELITĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI/ CLUJ-NAPOCA, LA 15 MARTIE 1999”.

26 Textul complet este următorul: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ A LOCUIT/ ILUSTRUL LINGVIST,/ PROF[esor]. UNIV[ersitar]./ DR. NICOLAE DRĂGANU/ 1884–1939/ DECAN AL/ FACULTĂȚII DE LITERE,/ RECTOR AL/ ALMEI MATER NAPOCENSIS/ ȘI/ PRIMAR AL CLUJULUI/ ÎNTRE ANII 1933–1938./ DEZVELITĂ DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI/ CLUJ-NAPOCA, LA 18 FEBRUARIE 1999”.

a stabilit valoarea de optzeci de ani ca fiind limita dintre memoria comunicativă și memoria culturală (Tóth 1996, Assmann 1999: 51–53).²⁷ Memoria care formează istoria se prezintă, însă, la o scară diferită față de memoria celor decedați. Memoria evenimentele istorice trebuie sesizată de la o distanță mai mare în timp, în comparație cu cea a persoanelor decedate, a căror comemorare se obișnuiește să se facă la o distanță relativ mică în timp (6 săptămâni, 6 luni, 1 an). Ocazia aniversărilor rotunde are și un conținut retoric: se evidențiază faptul că era comemorărilor se situează la o distanță de 50, 75, 80 ani de la petrecerea marilor evenimente, iar după o asemenea perioadă de timp, comemorarea este necesară.

Amplasamentele care se leagă de *ziua națională* alcătuiesc o grupă separată. În ajunul sărbătorii naționale a românilor (1 decembrie), pe statuia regelui Matei Corvin a fost amplasată o placă comemorativă (1992), în mijlocul protestelor zadarnice ale numeroșilor reprezentanți ai comunității maghiare și a unui grup de intelectuali români. Cu ocazia aceleiași sărbători, a fost ridicată statuia lui Avram Iancu (1993), au fost amplasate plăcile dedicate istoricului Ioan Lupăș (1994), Senatului Național Român din Ardeal (1994), piatra de temelie a Columnei lui Traian (1998)²⁸ și, la urmă, reedificarea monumentului Lupa Capitolina (2003, apoi 2008).²⁹ Alegerea acestui moment are drept urmare legarea evenimentelor evidențiate de memoria națională românească.

O altă practică de spațializare a memoriei și de marcarea etnică a spațiului – cunoscută de către mine doar în cazul Clujului – este aceea prin care elita românească a dezvelit plăci comemorative cu ocazia sărbătorii naționale maghiare (15 martie). La această dată au fost amplasate plăci dedicate lui Nicolae Bălcescu, lui George Barițiu și ardelenilor de etnie română, victime ale aristocrației maghiare (1996), românilor executați în anul 1848 (1997), lingvistului Grigore Silași (1999), istoricului Ștefan Meteș (2000) și „cu prilejul revenirii sub administrație românească a Transilvaniei de Nord” (2004). Faptul că aceste acțiuni memoriale au afectat atât evenimentul simbolic și timpul festiv al etniei maghiare, cât și spațiile simbolice ale acestora, are valoarea unui semnal orientat spre minoritatea maghiară. În general, au fost marcate aceleași spații care anterior au servit ca mediu pentru memoria etniei maghiare sau zonele imediat apropiate.

Reacțiile și acțiunile memoriale maghiare – construcția martiriului național

În percepția maghiarilor, antreprenoriatul memorial românesc a consolidat atitudinea caracteristică pe care – bazându-ne pe limbajul cotidian și pe cel literar – o putem descrie cu termenul de *tragedie de soartă minoritară*. Chiar și textele comemorative fără tentă politică, dedicate unor personalități românești, au fost politizate și încărcate cu o culoare etnică puternică. Conform acestei concepții, amintirea oamenilor de știință a funcționat doar ca pretext al elitei românești pentru crearea unui mod de exprimare istoric – defavorabil din punctul de vedere al comunității maghiare. De asemenea, etnia maghiară a interpretat orice amplasament din partea românilor prin prisma codurilor etnice. Datorită organizării acțiunilor memoriale conform unor discursuri etnice diferite, același spațiu real nu este la fel de încărcat simbolic pentru ambele etnii. De asemenea, elita maghiară a refuzat gestul de a depune coroane la noile plăci și statui românești. Semnificația acestui gest este evidentă: etnia maghiară nu a acceptat această nouă interpretare istorică și a interpretat placa comemorativă, ca reprezentare a acesteia, ca fiind profană și jignitoare pentru sine. În cadrul acestor acțiuni comemorative românești, elita maghiară nu a fost prezentă, dar nu a scăpat ocazia de a vehicula discursul îngrijorării naționale spre mass-media.

Etnia maghiară nu a avut posibilitatea să intre în spații publice (piețe, fațade ale clădirilor) cu reprezentările sale istorice. Conducerea locală de tip Funar nu și-a dat aprobarea pentru localizarea acestora în spații publice. De aceea, plăcile comemorative în limba maghiară au fost amplasate, îndeosebi, în biserici, în curtea unor parohii, în școli maghiare (în spații quasi-publice și omogene din punct de vedere național), – în schimb, cele ridicate de elita românească se pot regăsi pe străzile sau în

27 Jan Assmann interpretează această caracteristică a memoriei societăților dependente de scris prin schimbarea *coerenței rituale*, adică a „constrângerii repetitive” a înțelesului cultural, cu *coerența textuală* (Assmann 1999: 88–89).

28 Textul complet este următorul: „AICI SE VA ÎNĂLȚA/ REPLICA ÎN MĂRIME NATURALĂ/ A MONUMENTULUI/ COLUMNA LUI TRAIAN/ 1 DECEMBRIE 1998/ PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CLUJ-NAPOCA”.

29 Statuia a fost donată de orașul Roma Clujului, în 1921. Textul complet este următorul: „ALLA CITTÀ DI CLUJ/ ROMA MADRE/ MCMXXI”. (Pentru orașul Cluj, de la orașul mamă, Roma.)

piețele publice ale orașului. În Liceul Brassai Sámuel s-au comemorat eroii luptelor din 1849 (2002),³⁰ în incinta Bisericii Reformate s-a aniversat mileniul întemeierii statului maghiar (2000), Parohia Luterană a amplasat placa dedicată memoriei lui Kossuth Lajos (2002),³¹ în Biserica Unitariană a fost dezvelită placa Revoluției din 1956 (2006). În curtea Bisericii Luterane a fost stabilit locul busturilor poezilor Reményik Sándor (1991) și Bartalis János (1992). În instituții școlare s-au edificat busturile și placa comemorativă a domnitorului Bocskai István (2006), a fondatorului de religie Dávid Ferenc (1992), a eroilor celor două războaie mondiale (2006), a scriitorului Szabó Dezső (2006) și monumentul Revoluției din 1956 (2006). Spațiile acestea au redus și conținutul memoriei: s-au amplasat plăci la a 90-a aniversare a Asociației Femeilor Unitariene, la a 115-a aniversare a Societății Dávid Ferenc, la a 100-a aniversare a Asociației Tineretului (2000), la a 100-a aniversare a Colegiului Unitarian (2001), în memoria episcopului Szedressy Pál (1996) și la a 145-a aniversare a sfințirii Bisericii Reformate cu două turnuri (1996).

Prin toate acestea, organizarea memoriei din partea etniei maghiare reflectă o sacralizare a monumentelor, sau cel puțin pretenția de a construi locuri comemorative mai intime. Valorile morale-naționale transmise astfel conduc la accentuarea martirologiei naționale. Colectivul comemorativ devine parțial izolat și, în aceste spații omogene, memoria nu se poate încărca cu interpretările etnice necesare pentru funcționarea sa, iar profilul instituțiilor nu permite receptarea ei din partea outsider-ilor.

În loc de concluzii

■ În acest studiu am prezentat, schițat, retorica organizării memoriei colective în Cluj-Napoca, în perioada 1989–2008. Am analizat caracteristicile memoriei colective și am afirmat că formarea acesteia nu este rodul unei organizări spontane, ci rezultatul unei construcții conștiente. Prezentul/puterea comemorant(ă) folosește trecutul în scopuri proprii; prin posesia lui luptă pentru consolidarea simbolică a propriei poziții. Diferitele grupări sociale (asociații, organizații, partide) rivalizează între ele prin gestul ilustrativ al comemorării. Pe baza cercetărilor anterioare, pot să afirm că comemorarea conștientă și organizată are menirea să consolideze și să reprezinte identitatea grupărilor comemorante.

După anul 1989, era Funar este o perioadă care se diferențiază prin exigența conștientă și sistematică a constituirii trecutului. Strădania de constituire a trecutului ce a acompaniat primarul și elita românească din acea vreme, de-a lungul celor trei mandate, poate fi considerată antreprenorism memorial. Elita conducătoare a perseverat în prezervarea conținutului memorial, totodată s-a orientat spre alte configurații ale spațiilor memoriei: „botezarea” spațiului („botezarea” spațiului geografic sau a străzilor și a instituțiilor), naționalizarea spațiilor publice (bănci și coșuri de gunoi tricolore, mulțimea steagurilor), reprezentarea orașului românesc (prin monografii, albume, cărțile editate de către primărie).

Elita și presa maghiară a adus argumente din poziția ofensatului, sensibilitatea națională mobilizând instrumentele martirologiei. Ele au reacționat la aceste organizări ale memoriei ca fiind o „nouă provocare cinică de tip Funar”, o „agitație șovinistă”, „Noile plăci comemorative” și „noile statui ale primarului” au fost receptate ca fiind cauzele martiriului național și susținătoarele soartei tragice minoritare, reproducând astfel discursurile minoritare.³²

Este evident faptul că succesul organizărilor este accentuat și prin susținerea venită din poziții politice. Însă, pentru ca memoria creată să devină colectivă și să fie acceptată la nivel de comunitate, trebuie să fie susținută și folosirea ei permanentă. Această influență este foarte greu de măsurat: poate legăturile emoționale comune pot fi măsurate prin analiza tehnicilor periodice spontane sau organizate legate de spațiile memoriale. Însă, în analiza realizată aici nu ne-am ocupat de aceste probleme.

Prin procesul reconstituirii trecutului, putem observa diferite motive și repercusiuni: 1. organizarea

30 Traducerea textului: „În memoria celor 47 de elevi ai COLEGIULUI UNITARIAN, care au luat parte la lupta de independență maghiară din 1848-49. Mulți dintre ei și-au jertfit viața pentru libertatea poporului nostru. Pilda lor să fie îndemnul nostru, moștenirea lor s-o îngrijim și s-o transmitem urmașilor noștri. La mijlocul lunii martie 2002”.

31 Traducerea textului: „Atâtea drepturi vom avea la rezultatele noastre, cu cât de tare ne este dominată inima de flacăra credinței». Această placă a fost ridicată în memoria lui KOSSUTH LAJOS (1802–1894), patriotului maghiar care a rămas fidel Bisericii Evanghelice pentru totdeauna și care a luptat pentru libertatea națiunii, la aniversarea a 200 de ani de la nașterea sa de către Dieceza Evanghelică-Luterană Augustină din România și Parohia din Cluj. Cluj-Napoca, 2002”.

32 Citatele au fost preluate din presa maghiară a respectivei perioade.

trecutului produce memoria locală și localitatea în sine (*localité*); 2. cu spațializarea memoriei se produce și *domesticirea istoriei* (*domestiquer l'histoire*); 3. etnicizarea spațiului dezvăluie și susține hotarele etnice; 4. comportamentele care se manifestă în organizarea memoriei reproduc structura și pozițiile politice (majoritar–minoritar, putere–opoziție etc.); 5. structura societății devine vizibilă și „memorizabilă”; 6. trecutul funcționează ca un capital politic: diferite grupuri profită de avantaje politice din trecutul imaginar; 7. dominanța etniei românești în sfera publică.

Bibliografie

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BARNA, Gábor

2002 Idő és emlékezet. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 152–171.

BODÓ, Julianna – BIRÓ, A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelőföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 9–42.

BRAUDEL, Fernand

1958 Histoire et sciences sociales. La longue durée. *Annales ESC*. (4) 725–753.

1972 A történelem és a társadalomtudományok: a hosszú időtartam. *Századok*. 988–1012.

CHASTEL, André

1986 La notion de patrimoine. In: NORA, Pierre (éd.): *Les lieux de mémoire*. II. *La nation*. II. Gallimard, Paris, 405–450.

2006 Az örökség fogalma. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 97–132.

CONNERTON, Paul

1991 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge.

DURKHEIM, Émile

2003 *A vallási élet elemei formái*. (Kultúrák keresztútján.) L'Harmattan Kiadó, Budapest.

FOUCAULT, Michel

1998 A diskurzus rendje. In: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Válogatta és fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Pallas Stúdió–Attraktor kft, Budapest, 50–74.

HALBWACHS, Maurice

1925 *Les cadres sociaux de la mémoire*. Librairie Félix Alcan, Paris.

HARTOG, François

2003 *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. (Collection La librairie du XXIème siècle) Edition du Seuil, Paris.

HOBBSAWM, Eric

1983 Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. In: HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 263–307.

HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.)

1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge.

LÉVI-STRAUSS, Claude

1999 *Faj és történelem*. Napvilág Kiadó, Budapest.

MANNOVÁ, Elena

2002 Nemzeti hősoktól az Európa térig. A kollektív emlékezet jelenetei Komáromban, a szlovák–magyar határon. *Regio XIII.* (3) 26–45.

NORA, Pierre

1989 *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations. Memory and Counter-Memory.* (26) 7–25.

2007 Emlékezetdömping. Az emlékezés hasznáról és káráról. *Magyar Lettre Internationale.* (66) 35–37.

NORA, Pierre (éd.)

1984–1992 *Les lieux de mémoire*. I–III. Gallimard, Paris.

TÓTH, István György

1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

VARGA, E. Árpád

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

THE ORGANIZATION OF COLLECTIVE MEMORY BY ROMANIANS AND HUNGARIANS IN CLUJ-NAPOCA AFTER 1989

Theoretical Points of Reference

■ Although the research on collective memory does not have a remote history, the attention drawn to precedents of today has always been a characteristic of societies. In the last few centuries it has become obvious to oversee that all that preceded the present is in the meantime related to it in a somehow reconsidered, symbolic way. Modern societies perceive accumulated, utilized time, in the sense given to it by Lévi-Strauss,¹ as tradition. Modernity was the framework that performed the ideological selection of this tradition and created those canons that led to the definition of such categories as *own* and *national*. The past has become the determining element of national identity as part of a collectively possessed cultural knowledge. Common past, collective knowledge does not necessarily mean a homogeneous knowledge for the members of the community in question. Its forms, rites, means of organization become loaded with emotional burdens and conflicts. From this angle collective memory is not only knowledge, but a process, a mechanism: it is not only something that a certain society has, but something that establishes a certain society, something through which a society can organize itself.

My study will present the processes of memory construction after 1989 in the city of Cluj-Napoca, based on my fieldwork carried out in this multi-ethnic settlement. My paper investigates memory and identity as a process, not as a product, and the organized knowledge on the past will be viewed as a narrative represented, exposed and presented within public spaces. I will consider the placement of the commemorative plaques and statues as creative acts of memory, while the commemorative ceremonies will be regarded as usages of memory, as acts of identity creation and consolidation. In modern societies this temporal dimension, the relation towards past and history created from the past might be one of the most important symbolic mechanisms. That is why the research on collective memory has become a central topic of social sciences.

1. Viewed in the framework of social sciences tradition is something that mediates the past. In the last few decades the canonized, materialized or symbolic forms of cultural goods are described with the term *patrimony* or *cultural heritage*. The term has become quite overloaded in the “age of commemorations” (Nora 2007: 35–37): “in fifteen years the term of cultural heritage has incorporated recent past, casting element’s architecture and buildings of common use, railway stations and market places, things that today we look at in a different way” (Chastel 1986; in Hungarian: Chastel 2006: 125).

2. Political representations are very closely tied to cultural traditions. These two categories and intentions are not worth dividing, since there are many traditions or images of the past that were invented along political ideologies and movements (Hobsbawm–Ranger 1983). In Eric Hobsbawm’s

---

¹ Claude Lévi-Strauss named *accumulating* or *hot* societies those which are more intensively concerned about the past, about the permanent synthesis of time, and which are constantly reflecting on tradition through the continuous accumulation of events (Lévi-Strauss 1999: 31–32).

interpretation collective memory is an invented tradition, created in a 19th century Europe showing rapid socio-economic changes. The period of mass tradition-production was the five and a half decade between 1870 and 1914 (Hobsbawm 1983). We are talking about those social and political initiatives that resulted in the presentation of certain political characters and historical events, processes in a different connection, in a different context, resulting in a different image of the past and history.

3. The research of cultural knowledge becomes possible through representations made public and exposed on different scenes of social life. According to this meaning collective memory is not a abstraction of and for research purposes, but a phenomenon represented in specific spaces, locations. Pierre Nora was one of the scholars who elaborated the research on memory, including the thesis on space transformed into sites of memory.² In his challenging study he is talking about the disappearance of memory: "We speak so much of memory because there is so little of it left". The feeling of the continuity of past and memory moved into sites combining material, symbolic and functional aspects. „There are *lieux de mémoire*, sites of memory, because there are no longer *milieux de mémoire*, real environments of memory" (Nora 1989: 7).

4. The organization of memory is a result of a collective process rather than of an individual one. According to Maurice Halbwachs the evocation of memories is done and it functions in a given social frame, within certain conditions. The collective character of a memory is given by the reference to a common state of consciousness, so the belonging to a social environment is reflected in it. The social frame is considered as an institution supervising and running memory which assures social consensus by regulating the event to be remembered. This melting pot-type of environment is formulating, modelling memory and the process of remembrance in a similar way. Common social situations, common social experiences are things which make individual memories come close to each other (Halbwachs 1925: VIII–IX). From this view the social groups (societies, associations, clubs etc.) which create, sustain and run the memory of the analysed events are such regulating institutions.

5. The use of collective memory usually takes place within festive frames of time. During a commemorative rite a community is reminded of its identity as represented by and told in a *master narrative*: "...commemorative ceremonies are distinguishable from all other rituals by the fact that they explicitly refer to prototypical persons and events, whether these are understood to have a historical or a mythological existence; and by virtue of that fact rites of this sort possess a further characteristic, one that is distinctively their own. We may describe this feature as that of ritual *re-enactment*, and it is a highly important quality in the shaping of communal memory" (Connerton 1991: 61). The rhetoric of re-enactment means the use of articulation by *calendarically* observed repetition: *verbal* repetition and *gestural* repetition (Connerton 1991: 65–68). For the periodically repeated festive events *chronological similarity* entails or permits the repetition of the same actions (Connerton 1991: 66). The continuity of collective memory is assured exactly by this temporal structuring and the permanency of evocation.

6. The organization of collective memory and the commemorative practices are the result of considering present as past. According to Émile Durkheim each and every society creates its own time (Durkheim 2003). Therefore time defined as a social product is valid only in plural: times are social products. In 1946 Fernand Braudel suggested the notion of "almost still" "geographic time" (then later on *longue durée*) for this plurality denoting the history that is written in a "timeless" time.³ This is the time dimension that commemorative groups would like to expose their history in.

A Digression: Historical Contexts

■ Cluj-Napoca is a Hungarian founded medieval city – if we do not take into consideration that the centre of the Roman Empire's Dacia province, Napoca was situated in the same spot. The first document mentioning the city (as *castrum Clus*) dates back to 1213. It had been a location of great importance even since it was founded. Under the Hungarian Kingdom it had the status of a free regal city, being

---

2 A monumental undertaking regarding this research was edited by him under the title *Les lieux de mémoire* in seven volumes (Nora 1984–1992).

3 The most complete version: Braudel 1958 – in Hungarian: Braudel 1972.

considered the ganglion of culture and arts. The first Saxon (German) settlers arrived in the middle of the 13th century with the support of the Hungarian King. In the second part of the 14th century a few Romanian families were allowed to found a village near Cluj-Napoca in order to defend the roads. Later on (from 1541), during the independent Transylvanian Principality it fulfilled the role of the first city (*civitas primaria*). Its first Jewish inhabitants settled down at the beginning of the 17th century.

One of the major demands of the 1848 revolution, the union of Transylvania with Hungary, was proclaimed by the Transylvanian Diet at Cluj-Napoca. The 1849 war of independence was defeated. As a consequence of the Ausgleich of 1867 Hungary (together with Transylvania) became a part of the Austro-Hungarian Empire.

After WWI, according to the Treaty of Trianon (July 4, 1920) two-third of the territory of the former Hungarian Kingdom, together with more than three quarters of its population was annexed to the surrounding countries. Therefore Transylvania was annexed to Romania. After this political change the build-up and consolidation of the Romanian administration and political control started in Transylvania. Due to the Second Vienna Award North Transylvania (including Cluj-Napoca) was reannexed to Hungary. But after WWII, in addition to the Paris Peace Treaty, the Romanian authority was reinforced.

The years starting with 1947 witnessed the consolidation of communism, then the decades of Ceaușescu's totalitarian dictatorship. The central leadership was keen on systematically changing the ethnic ratio of the Transylvanian cities (most of them with a Hungarian majority). During the 1960s and 1970s several residential areas were built, several smaller settlements were administratively annexed to Cluj-Napoca, thus its territory was multiplied. The need for workforce following enforced industrialization led to the migration of the population of many Romanian villages to the city. Let me present a few numbers so as to illustrate this rise of population and the drastic change of the ethnic ratio (census data on mother tongue and nationalities between 1850–2002, Varga 2001: 520).

Year	Total	Romanians	Hungarians	Germans	Others	Jews	Romas	Ukrainians	Serbs	Slovaks
1850n	17465	2522 (14,4%)	11975 (68,6%)	1563	1405	479	461	–	–	–
1880a	29923	3855	22761	1423	1884	–	–	4	23	124
1880b	29923	3978	23490	1469	986	–	–	4	24	128
1890a	32756	3226	27514	1336	680	–	[737	8	21	110
1900a	49295	6039	40845	1784	627	–	–	9	22	83
1910a	60808	7562	50704	1676	866	–	371	6	41	107
1920n	83542	28274	41583	2073	11612	10633	–	–	–	–
1930a	100844	34836	54776	2702	8530	6691	436	237	36	136
1930n	100844	34895	47689	2500	15760	13062	1043	244	54	262
1941a	110956	10029	97698	1825	1404	831	253	29	10	52
1941n	110956	9814	96002	1606	3534	2661	557	34	10	45
1948a	117915	47321	67977	360	2257	1625	–	–	–	–
1956a	154723	74623	77839	1115	1146	525	237	24	21	24
1956n	154723	74033 (47,8%)	74155 (47,9%)	990	5545	4530	444	32	31	34
1966a	185663	105185	78520	1337	621	87	68	43	36	23
1966n	185663	104914	76934	1333	2482	1689	178	42	50	34
1977n	262858	173003	86215	1480	2160	1009	628	50	28	32
1992a	328602	251697	74591	937	1377	35	1047	67	16	25
1992n	328 602	248 572 (76%)	74 871 (23%)	1149	4010	344	3201	84	23	27
2002a	317953	255677	59652	572	1052	33	940	127	6	15
2002n	317953	252433 (79,4%)	60287 (19,0%)	734	4499	217	3029	146	12	25

Alluding to the Daco-Roman myth of origin of the Romanian people in 1974, at the 1850th anniversary of *Napoca* becoming a Roman municipium the Roman name was added officially to the name of the city. After the change of regime of 1989 we could witness the building up of democracy. The coexisting ethnic groups (especially the Romanian majority and the Hungarian minority) have been exposing their

conflicts of interests and values in symbolic spaces. A question specific to Central Europe have been renewed like never before: whose is this territory? Cluj-Napoca is an outstanding example of nation building endeavours, of the rivalry and symbolic debates between the Romanian majority and the Hungarian minority. Besides the usages of memory, one of the most important field of ethnic conflict and consensus has been the use and abuse of the past.

Creating the Past

■ The concern about the past, the need for the possession of the past seems like a ceaseless determining element of Cluj-Napoca's public life. The first official registered date goes back to the year 1442, while the first memorial plaque (placed on a building) to 1450. The first statue erected in the city (St. Trinity statue) dates back to 1744, and the first monument of a political nature (the Státua) was raised in 1831 in the honour of the visit of the Austrian emperor and his wife to Cluj-Napoca. These actions are not identical with the organizations of memory as we mean it today, namely if we consider memorial actions as ways of representing the identity of different social groups and debates through symbolic means.⁴ Dating, marking, reminding are historically changing categories, showing different connotations in different periods of time, with different approaches, attitudes related to them. But from our point of view they have a common characteristic: these objects and gestures of the public or quasi-public sphere structure social time, representing the methods of the societies of dealing with time – and later – of using the past.

Data regarding Hungarian–Romanian ethnic struggles date back to the first half of the 20th century. The first Romanian memorial plaque was revealed in 1919 (reminding of the Memorandum Trial), the first statue in 1921 (referring to the Roman myth of origin). After 1947 interethnic confrontations were hid by the Romanian power: communist ideology didn't match either with the ethnical question, or with the former statal form (monarchy). The central power gradually formed its own public spaces, enforcing on the spatial surroundings the fundamental memory of its origin (illegal communism before 1945, working class, organizations of the working class, the communist intelligentsia), and in the meantime eliminating a part of the former (Hungarian) plaques and statues, restricting, then forbidding the manifestation of Hungarian memory.

I succeeded in identifying 349 *memorial objects* (inscriptions, memorial plaques, statues, monuments) covering the period of time between 1442 and 1989. (These include also those elements that do not exist anymore.) If we look into its diverse contexts this material has a heterogeneous character. It is definitely structured by the language used on the memorial object, thus mirroring the balance of the coexisting nationalities: 112 were written in Latin,⁵ 3 in Hebrew, 1 in Hebrew and Romanian, 120 in Hungarian, 2 in Hungarian and Latin, 1 in Hungarian, Hebrew, Latin and German, 5 in German, 100 in Romanian and 5 in Romanian and Hungarian.

Besides the change of the political system the year 1989 brought along also a fracture within the imagined past. On the social level it resulted in the drama of the institutions and officialities losing the trust of the people. The past that had been constructed to that point naturally lost its political legitimacy. According to Eric Hobsbawm when political systems are changing and the social ties are becoming loose societies reconsider their relations by creating of new traditions (Hobsbawm 1983).

In connection with the past there were two kinds of attitudes appearing within the self-legitimizing strategies in the last two decades. On the one hand the denial of continuity, the rejection of the past created by the previous societies in the interest of the new historical order (*régime d'historicité*) (Hartog 2003). The new order did not wish to continue the previous economical, social and political relations. On the other hand a demand of historical depth was rising: how could the present be legitimated, how could a kind of continuity be created in the historical space. Also the new system considered it necessary to trace the new social order back to history. It needed the past also because it defined itself in contrast

---

4 It is modernity that creates the memorial actions which are based on national consciousness, or even consolidating it. For more details see the concept of *invented tradition*.

5 Latin was the official language of the medieval Hungary. So this material is also related to Hungarians and Saxons.

with it, respectively it delimited itself from it: therefore on the one hand the past was surpassed, on the other hand it served as an example to follow.

The period between 1989 and 2008 was one of the most productive terms in matters of the local construction of memory. 163 memorial plaques, statues and monuments were unveiled, most of these being *political* ones, and some of them having a *memory preserving* nature.⁶ Regarding matters of quantity this represents almost half of the overall memorial acts. Expressing in numbers the outline of this material along the language used after 1989: 3 written in Hebrew, 3 in Hebrew and Romanian, 34 in Hungarian, 113 in Romanian, 1 in Latin, 2 in Hungarian and Romanian, 4 in Romanian and English, 1 in Romanian and Hebrew, 1 in Romanian and Latin, 1 in Romanian, Hungarian and German.

In the following let me analyse in details the tendencies in matters of the construction of the past that occurred with the changes of 1989. What part of the formerly exposed past was made invisible by the new system? What was accepted and preserved, respectively what kind of past was unveiled?

Liquidated Tradition

As it is usual during social and political changes former historical representations offered neither the feeling of legitimacy, nor of homeliness for the new system. Therefore this depreciated past was meant to be ignored. Former memorial plaques were removed from the public space. These were mainly political mementos which not only lost their actuality, but had become compromising: they had turned into the overloaded memories of a misinterpreted past.

The memorial plaques of communism, or those important for the socialist ideology were the ones to be removed from the public space. Together with them the mementos of former heroes, personalities were also liquidated had they been erected for individuals representing an unwanted ideology: the 1944 Soviet liberators, the antifascist and illegal communist heroes, the pre-1945 personalities – if they appertained to the communist ideology (Romanians like party secretary Gheorghe-Gheorghiu Dej, sergeant Aurel Suci, the writer Emil Isac, the working class hero Ilie Pintilie; Hungarians like the working class heroes Béla Breiner and Béla Józsa), institutions, centres, houses (the Centre of the Communist Party of Romania, the Romanian State Railway Union House, the Centre of Soviet Fellowship Society, the house of Béla Józsa), trade union and illegal communists' meeting points (the 1939 meeting place of the Communist Party of Romania).

Trends in Creating the New Past

After 1989 there is mainly one period of time that stands out: the Funar era (1992–2004). Gheorghe Funar (as a candidate of the extreme right Great Romania Party) outlined already in his first campaign speeches the re-evaluation of the past, promising the foregrounding of Romanian history by memorial plaques and statues. He also included the "recovery" of the city centre for the Romanians and the consolidation of identity by memory construction into his political programme. Later on, already as a mayor of the city, he forbid all initiatives aiming at the organization of Hungarian memory (giving no permission for the placement of memorial plaques and statues in the public sphere, obstructing Hungarian national festivities etc.), using means directed to the symbolic elimination of the Hungarian nationality (removing the Hungarian flag from the Hungarian consulate considering its presence illegal and anti-constitutional, giving no authorization for the inscription of the city's name in Hungarian, placing inscriptions in the busiest parts of the city with paragraphs from the Romanian Constitution according to which Romania should be considered a unitary nation state. He also organized manifestations against the use of Hungarian as a mother tongue, and tried to suppress Hungarian organizations. He organized a false funeral at the signing of the Romanian–Hungarian bilateral agreement symbolically burying the "Peace of the Romanians".) He ordered the benches, dust-bins, flagstones, balustrades, playing grounds to be repainted in Romanian national colours. Hundreds of Romanian flags were placed onto pylons and buildings. He also ordered a new city blazon including Romanian symbols, including some that referred to the Roman origin of the town, and making this blazon official in spite of the protests of the National Heraldic Committee.

6 For more details on this matter see Bodó–Biró 2000: 15–16. Let me stress that my paper presents my own data on the memorial objects.

December 21, 1989 – The Genesis of Democracy

The events and personalities reminding to the communist dictatorship were replaced by the victims of the totalitarian system. The revolution had 26 victims in Cluj-Napoca. 1989 became immediate history (*histoire immédiate*), the memory of its own ideas. Several social groups have tried to appropriate the near past. Instead of the ideological monopoly of the previous régime's memory, the democratic change made possible the differentiation of memory. In 1990 the Vatra Românească Union – a cultural organization – placed memorial plaques on four tragic locations of the 1989 change of regime: "Eternal honour for our heroes – December 21–22 1989. Vatra Românească Union". Let us consider this form of the revolution's appropriation as a self-propaganda for an organization that tried to fill the space of the city with its own presence. The Turda Glass Factory reminded people of the same event as one of its employees died in the city centre. The Cluj County Prefect's Department, together with Cluj-Napoca City Hall, also marked the same places in order to legitimate political structure and suggest trust towards the inhabitants: "For the memory of those who sacrificed their own lives for liberty and democracy on December 21–22, 1989." In 1996, at the seventh anniversary of the events, the City Hall placed marble plaques with the name and age of all the deceased (26 persons). On October 17, 2003 the memory of the revolutionaries was emphasized through the erection of another monument: this bears the name of *Shot Posts*, since there are seven posts illustrating stylized human forms, victims of the shooting. There is also a memorial plaque on the ground containing the list of the deceased. This monument was made also at the initiative of the City Hall.

Prototypes, Heroes of Democracy

Smaller groups having an important role in the legitimacy of the new system were commemorating those Romanian personalities who had gone into opposition in the previous regime. Luliu Moldovan, a doctor who outlived the experience of several communist jailhouses, or in the last few years the cult of party (and Iron Guard) leader Luliu Maniu are such cases. The latter was "the president of the temporary Romanian organization that was founded after the Great Union for the integration of Transylvania"⁷, and he represented the prototype of the Romanian democrat for the new political system and for the local nationalist leadership.

The representants of science and arts had an important role in the new memorial strategies as well. According to the new paradigm they had been used or discredited by the totalitarian system. Some personalities were introduced and domesticated in the memorial space (e. g. the composer Sigismund Toduță, the poet Aurel Gurghianu, the poet and dramatist Radu Stanca, the poet Alexandru Căprariu, the writer Ion. D. Sîrbu, the scientist Ion V. Boeriu, the historian David Prodan, the academician Raluca Ripan, the literary historians Dumitru Popovici and Ioana Em. Petrescu). The valuation and consolidation of valid intellectual achievements were represented by actions when memorial plaques and statues – suitable for the new conception – were placed to commemorate personalities that could also be integrated into the nationalizing strategies of the new system (e.g. historian Alexandru Lapedatu, the linguist professor Grigore Silași, the literary historian and critic Ion Agârbiceanu, the educator Onisifor Ghibu, the doctor Dominic Stanca).

The most important points of the "memorial entrepreneurism" of the Romanian elite were represented by the Daco-Roman myth of origin, national evolution, national offences experienced under Hungarian and Austrian leadership, the blow of Romanian culture and science under the era of repression, the national integration, the union of Romanian principalities with Transylvania, the formation of the nation state. All this was meant to balance the heterogeneous nature of the organization of memory before 1989.

---

7 The complete text is the following: "This building hosted the centre of the Controlling Council between the fall of 1919 and April 1920, a provisional Romanian institution for the integration of Transylvania after the Great Union into the unitary Romanian nation state, having Luliu Maniu as its president. December 9, 1994."

The Romanian 1848–1849 Revolution and War of Independence

During the events of 1848–1849 Hungarians and Romanians were enemies. Transylvanian Romanians wanted to make themselves acknowledged as a separate nation within the frontiers of the country. The leader of the Romanian troops was Avram Iancu. His statue was unveiled in 1993, at the national day of Romania, in a square bearing his name. His memory was meant to establish the new and alternative centre of Cluj-Napoca, and to balance the cult of King Matthias Corvinus in the centre of the city, a space overloaded with a symbolic power deriving from the personality of the Hungarian king, born in the city.

Other Romanian intellectual/political personalities of 1848 were also awarded with memorial plaques. Those about George Barițiu and Nicolae Bălcescu were assigned inscriptions in Romanian and English, they were placed in 1996, and present the events of 1848–1849 adversely for the Hungarians: according to them the events were centred about the proclamation of the Romanian national unity and liberty's "sacred ideas and their bloody retribution led by Hungarian aristocrats", during which "40,000 Romanians were killed and 230 villages were burned and totally destroyed"⁸ In order to counteract Hungarian memory, official ideology underlined the moments of the events that could be compromising in the judgement of the war of independence. The data exposed on the plaques are undertaken neither by Hungarian, nor by Romanian historians. Independent historians consider that the whole loss of Transylvania in this revolution would not exceed 18,000 victims.

The Romanian memory of historical events was inscribed also into other important locations. In 1997 an earlier wooden cross from the citadel was replaced with an imposing huge monument that can be seen from the most distant parts of the city as well. One of the text standing on this monument is an anticommunist one, while the other is a specific interpretation of 1848: "On this citadel as well as in other parts around Cluj-Napoca a great number of Romanians were executed during the retributive action of the 1848 revolution. To the memory of the prefect Alexandru Bătrăneanu, the councillors Vasile Simonis, Vasile Turcu, Alexandru Țicudi, the great German historian and philosopher Ștefan Ludwig Roth and to many others, whose names were recorded by historical documents as well as to the others whose names remained unknown. Made by S. C. Turnatoria Metalul in 1997". The plaques placed onto this monument mentions only the Romanians who were dragged through the mire and killed.

The Memorandum Trial

The interpretation of the Memorandum Trial came to the forefront with a disadvantageous presentation of Hungarian history. The event took place in 1894. Its premise dates back to 1892, when leaders of the Transylvanian Romanians sent a memorandum to the emperor of the Austro-Hungarian Monarchy asking for equal ethnic rights with the Hungarians and for mother tongue institutions. The authors of the letter of complaint were tried for "the betrayal of the homeland" in Cluj-Napoca. The location of the trial was also marked using a quotation from the defence attorney Ioan Rațiu: "It was this building where the Memorandum Trial took place in May 1894. The existence of a nation is an affirmation, not an issue of a question." In 1994 the Monument of Memorandists, a belfry in the centre of the city, was unveiled. This monument became part of the officially used Cluj-Napoca blazon. During 1992 and 2004 streets were renamed after all those condemned in the trial.

Romanian National Unity

The city promoted also the preparation, manifestation and history of the union of Transylvania with prewar Romania (December 1, 1918). The day of the national meeting that announced the intention of the union was declared Romania's National Day in 1990. Of course, this festive day means something

---

8 The English inscription of the bilingual plaque is the following: IN THIS BUILDING/ WERE HOSTED BETWEEN/ 1848–1849,/ DURING THE COURSE/ OF THE BATTLE/ FOR/ FREEDOM/ AND NATIONAL UNITY,/ GEORGE BARIȚIU/ AND/ NICOLAE BĂLCESCU/ GREAT PERSONALITIES/ OF THE ROMANIAN REVOLUTION/ THE ATTEMPT OF THE ACTION/ TAKEN BY/ THE ROMANIAN PEOPLE/ FOR REACHING/ ITS SACRED IDEALS/ UNLEASHED A/ BLOODY REPRESSIONS/ LED BY HUNGARIAN ARISTOCRACY/ WHILE OVER/ 40000 ROMANIANS/ WERE KILLED,/ 230 VILLAGES WERE BURNED/ AND TOTALLY DESTROYED.

totally different for Romanians and Hungarians: the former are reliving the fulfillment of the nation and the country, while the latter the detachment from the nation and the country. Therefore the Romanian National Day is a periodic manifestation of the nation state, so the construction and organization of the event's memory does not integrate Hungarians.

The city marked also the place where the Romanian National Senate of Transylvania was functioning. The Council was led by Amos Frâncu and Emil Hațieganu "who fought for the political declaration of the Romanian nation and for the great union of December 1 1918."⁹ Within the newly constructed memory of the events a special place was given to a Romanian student, Octavian Petrovici, who was murdered by (Hungarian) aristocrats when defending the centre of the Romanian National Senate of Transylvania in 1918.¹⁰

The promoters of the Great Union were separately commemorated: the politician Alexandru I. Lăpădatu, "the indefatigable militant of Romania's union" received a statue and a memorial plaque. Also a street was named after him, while historian Ioan Lupaș was presented as "the promoter of the Great Union, the professor of Upper Dacia University, the founder and director of the Institute of National History, an outstanding personality of Romanian erudition" for the present and the future. The nature of memory construction can be illustrated by the fact that Upper Dacia University's name has an active influence on national identity: Dacia is the country of Dacians, and according to the Romanian romantic historical approach, Romanians have their origin in the mixture between Dacians and Romans.

According to a memorial plaque placed in 2001 on the New York Hotel the place, an icon of the Hungarian bourgeois society, should be considered the haunt of Romanian intelligentsia. In 1921 they founded here an important press product, a periodical called *Gândirea*, in the spirit of the Great Union.¹¹

The memorial plaque from the City Hall presents these lands as ancient Romanian territories, fought for and liberated by the Romanian army on October 11, 1944. In the council hall of the building a plaque reminds of the "meeting of Romania's cabinet on March 13, 1945, with the occasion of Northern Transylvania's reannexing to Romania, a territory stolen by the fascist Second Vienna Award."

And a memorial plaque on a former students' residence states that in 1946 Romanian students rebelling against Hungarian territorial revision and communism were also initiating a movement to defend democracy and the territorial integrity of the Romanian state, after their residence "was attacked and ravaged by armed groups".¹²

National Discourses

■ These post-1898 mementos are characterized by a strong ethnic colour, by an image of the past exposed within national paradigms. The overt histories of co-existing nationalities are confronting each other, the past becoming disadvantaging, degrading, compromising for the Hungarians. Thus the construction of Romanian historical memory becomes one-sided, overshadowing, repressing the (re) emergence of a Hungarian one.

From all the data presented above it is obvious that there has been a kind of (symbolic) struggle going on. There are two ethnic groups living in a common space. Their historical past is diverging, so

---

9 The complete text is the following: "In this building, in the former centre of the "Economul" Bank, the Romanian National Senate of Transylvania was founded on November 2, 1918. Its leaders, dr. Amos Frâncu and dr. Emil Hațieganu had been fighting for the political declaration of the Romanian nation and for the Great Union of December 1, 1918." «December 1, 1994».

10 The complete text is the following: "This is the place where the Romanian student Octavian Petrovici was shot dead on December 19, 1918 while fighting with the troops of the aristocrats, defending the centre of the Romanian National Senate of Transylvania, situated in the building of the "Economul" Bank" ("Dacia Felix" Bank Dec. 19, 1993).

11 The complete text is the following: "Here, in former "New York", presently "Continental" restaurant was prepared the apparition of the well-known periodical "Gândirea" on May 1, 1921, as a result of the ideas of the Great Union, by the hard work and talent of writers from all Romanian provinces: Cezar Petrescu, Gib I. Mihăescu, Lucian Blaga, Adrian Maniu, D. I. Cucu, and others. This plaque was placed by Cluj-Napoca City Hall on May 2, 2001.

12 The complete text is the following: "In the night of May 28–29, 1946 this students' hall was attacked and ravaged by armed groups. The violence caused by them was followed by the protest of the students of Cluj that turned into the great antirevisionary and anticommunist strike of June 1–19, 1946, the first movement defending democracy and the territorial integrity of the Romanian state."

their representations on the past do not coincide. Two different historical memories are competing with each other in the public sphere, “two parallel memories of a common, but differently lived past” (Mannová 2002: 28). Two historical memories, two opposite worlds, consequently two powerful but different – even opposite – interpretations of the past are given in the same time. The fact that Romanians and Hungarians commemorate different things goes back to the different character of the past, of the events that are interpreted in the present. The urge to form a historical memory, the endeavour to shape lifeworlds will be the cause of interethnic conflicts.

The collective possession of memories is not the result of an evolution, but of a contest. In this area of Central Europe the fight for collective memory has been tied to the problem of territorial possession, ownership. For a better understanding of the present situation a proper mean would be the theory of Michel Foucault on discourses. The author defines discourses as social methods of speech and states that there has been a constant fight for it through history, since “discourse is the power that man tries to get hold of”. There is a fight for the appropriation of the discourse and in the same time with the means of discourse. Discourses are not open for everyone, the owners do not permit the access to them: “not every field of the discourse is equally open, one cannot enter everywhere; there are severely forbidden (differentiating and differentiated) fields” (Foucault 1998: 51. and 60).

If we consider the promoters of the memorial actions from Cluj-Napoca and the directors of the collective memory discourse the model of Foucault becomes quite simplified. The Romanian power is the one to live with the privilege of discourse formation. Hungarians are excluded, they have no place within these commemorations, having no access to the usage of discourses on their own historical past. The Romanian elite/power takes the discourse on the past and the construction of memory into its own and exclusive possession.

The Formations of the Romanian Commemorations

How does the Romanian elite as a *discourse community* fight for the visualizing of its own historical interpretation? How does it appropriate the space? What kind of tools, procedures, commemorative formations is it using? Commemorative actions do have a structure, a consciously deliberate rhetoric. The actors choose a space, time and event for the commemoration.

Choosing the Space

There are several ways of *choosing the space* of a commemoration. One of the most obvious ones was born in 19th-century Europe and still lives on today, a commemoration along the creation of new traditions (Cf. Hobsbawm 1983). Being in the position of the legitimate speaker the new elite creates new memories. Its urge is oriented towards “covering, as much as possible, completely the important spaces with symbolically marked locations” (Bodó–Biró 2000: 27). Especially the centre or the spaces close to the centre were the targets of symbolic reconstruction. That would be the oldest part of the city, built during the old Hungarian and Saxon *world*, thus being strange from the Romanian ethnic group. The Romanian power tried to discover Romanian mementos here, respectively to create some for this space. As a result the monument of the Memorandists was placed here, along with the memorial plaque of the formation of the National Guard,¹³ that of the Romanian National Senate of Transylvania, and of mayor Iulian Pop, and so on.

Another way of creating the space of commemoration is closely related to the first one: the Romanian elite is placing its own “colonizing” intentions over the spaces previously marked by Hungarians. (This cannot mean a parallel creation of space, because it is about a non-symmetrical organization of memory and space.) This action is motivated by the fact that these spaces can become the locations of a common past: on the house where the great Hungarian mathematician, János Bolyai was born a plaque was placed reminding of the editorial office of the Romanian “Steaua” periodical.¹⁴ The location of the 1848

13 The complete text is the following: “In this building of the Social Democratic Party the Romanian National Guard of Transylvania was founded at the meeting of November 3, 1918.”

14 The complete text is the following: “Between 1950 and 1951 this building hosted the activity of the “Steaua” magazine, a major literary almanach of the time, the first Romanian postwar cultural periodical from Cluj-Napoca. Unveiled on June 14, 2000 by the Municipality of Cluj-Napoca.”

union of Transylvania with Hungary is disputed by the memory of the Memorandists' Trial from 1894,¹⁵ while the memory of the Romanian Nicolae Bălcescu was assured by a Romanian and English plaque on an old inn previously marked to the memory of the Hungarian poet Sándor Petőfi.¹⁶

Finally, in the confrontation for the past the dominant elite tries to overwrite and symbolically degrade the spaces of the other ethnic groups. This could be considered another separate method. The memorial plaque of Romanian poet Octavian Goga, placed by the City Hall on the building of the Faculty of Letters, the former Marianum Girls' Grammar School. The sign "reminds everyone that the poet and politician" was conferred the degree of doctor honoris causa in this building, while on the New York Hotel, which was built by Hungarians. Another Romanian-language plaque was placed about *Gândirea* magazine and its writers working in the spirit of the Great Union. The plaque of Romanian historian and politician Ioan Lupaș was unveiled on the centre of DAHR (Democratic Association of Hungarians of Romania) in 1994.

A bilingual (Romanian and English) plaque was placed near the old Hungarian one (dated from 1889) on the house of King Matthias, according to which "the Romanian Matthias Corvinus is considered the greatest of all Hungarian kings".¹⁷ On the statue of Matthias, unveiled in 1902 in the city centre, a Romanian plaque placed in 1992 quotes the historian Nicolae Iorga, according to whom the king was defeated in Moldavia, the land of Romanians: "Victorious in battle. Defeated only by his own kind at Baia, when he tried to get on the knee Moldavia, the invincible."

There was an archeological search going on in front of the statue for more than a decade (1994–2008) aiming at Daco-Roman artefacts which would confirm the priority and ancient origins of the Romanians in this space according to the romantic theory of continuity. The column of Traianus from Rome was planned to be erected on the same spot, therefore a foot-stone was placed together with a memorial plaque. In 1994 due to the instructions of the same mayor the memorial plaque of the 1848 revolution leader and general József Bem was plastered over while the Monument of Memorandists was built. These actions can also be interpreted as an overwriting of a previous Hungarian symbolic occupation of space.

These different ethnic representations appearing in the same space are "engaged in battle" with one other, and as a result the Hungarian ones are losing their symbolic value. Such "colonised spaces" are meant to show a growing Romanian symbolic value by re-enacted rites, commemorations, laying wreaths, uttering speeches, all of these expressing the fact that these spaces are lived and used. The exclusion of the Hungarians from the symbolic spaces and from historical memory is also served by the elimination of ethnic signs from the public sphere. The power in force overwrote and did away with several of the representations that were important to the Hungarian ethnic group (memorial plaques, statues, inscriptions related to Hungarians). This intention had been continuous and was also present in the media until 2004.

Choosing the Event

The power and the local leadership as owners of the historical discourses, "follow a retroactive change of historical time, a reconstruction, a rewriting of history, a legitimation of the past constructed in and by the present" (Barna 2002: 160). *By choosing the event*, the commemorating Romanian elite aims at nation building and the legitimacy deriving from the nature of commemoration. We could see above that the Great Union, the cult of the personalities related to it and the postwar rightist movements have an outstanding role. Within the common past of Hungarians and Romanians these historical events are offending for the former community.

There are many memorial plaques for the memory of the "first" Romanian institutions. According to the inscriptions these were founded by the "first" Romanian (culture) heroes: the first local Romanian

---

15 The complete text is the following: "It was this building where the Memorandum Trial took place in May 1894."

16 Quoted in footnote no. 8.

17 The English text of the bilingual plaque is the following: "ACORDING TO HISTORICAL TRADITION/ THIS IS THE HOUSE WHERE/ MATTHIAS CORVINUS/ THE SON OF THE GREAT VOIVODE OF TRANSYLVANIA/ AND GOVERNOR OF HUNGARY/ IANCU OF HUNEDOARA/ WAS BORN/ THE ROMANIAN MATTHIAS CORVINUS IS CONSIDERED/ THE GREATEST OF ALL HUNGARIAN KINGS/ DUE TO HIS ACHIEVEMENTS DURING HIS REIGN/ 1458–1490."

school was founded in 1853, “after centuries of darkness and intolerance”,¹⁸ the “famous linguist and professor, president of Upper Dacia University” Sextil Pușcariu founded the Musaeum of Romanian Language in 1919, “the first Romanian linguistic institute of the country”,¹⁹ while the first Romanian hospital of the city was founded by Dominic Stanca in the same year.²⁰ Iulian Pop was the first Romanian mayor of the city,²¹ Grigore Silași was the first professor of Romanian language and literature at the university of Cluj,²² while Nicolae Drăganu was “dean of the Faculty of Letters, president of Alma Mater Napocensis and mayor of Cluj”²³ – as our attention is drawn to this by the memorial plaques. The texts of these plaques deserve a more detailed analysis. The memorial plaques of this period foreground a Romanian history that is seen as a rising golden age, an entity that was struggling and was able to create values in the “dark and intolerant” (Hungarian) past, too.

Choosing the Time

The date of commemoration, *choosing the time* deserves also a lot of attention. We can observe that the anniversaries of important events or the great festive days are much desired for the unveiling of memorial plaques. Some ceremonies were organized precisely on the day as the commemorated event: on the 81st anniversary of Iulian Pop becoming the mayor of the city, on the 80th and 85th anniversary of the 4th Transylvanian Legion, on the 125th anniversary of the opening of the local railway station, on the 80th anniversary of the foundation of *Gândirea* magazine. Other “round” anniversaries were the 50th of the “liberation” of the city, the 80th of the Iulian Pop Economical College, the 75th of George Coșbuc High School and of George Barițiu High School. These dates are drawing our attention upon things that have always been working in a generation’s time memory. This type of time of a generation goes back more or less to and till the Great Union, or for Hungarians to the tragic Paris Peace Treaty from the end of WWII. István György Tóth and Jan Assmann altogether consider the time period of 80 years as the limit value between communicative and cultural memory (Tóth 1996, Assmann 1999: 51–53).²⁴ Historical memory has other steps and values regarding commemoration of the deceased. Historical events have to be commemorated after a longer period of time, opposite to the memory of the deceased, who are commemorated for a shorter period of time (6 weeks, half a year, one year). The commemoration of “round” anniversaries has an additional rhetoric content: it is underlined that the era of those who are commemorating is at a distance of 50, 75, 80 years from the events in question, therefore commemoration is needed.

A specific group of commemorations are tied to the *national festivities*. The Romanian plaque was placed onto the statue of King Matthias in the night before the Romanian National Day (December 1) in 1992, amidst the (useless) protest of numerous Hungarian representants and of a group of Romanian intellectuals. Other actions were taken on the occasion of the same day, namely the statue of Avram Iancu (1993), the memorial plaques of historian Ioan Lupaș (1994) and the Romanian National Senate of Transylvania (1994), the foot-stone of the Column of Traianus (1998)²⁵ and a new copy of the former

18 The complete text is the following: “This building was the centre of the first Romanian school of Cluj-Napoca, founded in the blessed year of 1853, after centuries of darkness and intolerance. Unveiled on April 24, 1998.

19 The complete text of the plaque: “This is the building of the former Musaeum of Romanian Language, the first linguistic institute of the country, founded in 1919 by Sextil Pușcariu (1877–1948), renowned linguist and professor, the first president of Upper Dacia University. July 2, 1998. The Municipality of Cluj-Napoca.”

20 The complete text is: “Dr. Dominic Stanca (1892–1979), founder of this “Women’s Hospital”, the first Romanian hospital in Cluj – March 1919/ 22. Oct[ober]. 1992.”

21 The complete inscription: “In the memory of dr. Iulian Pop, the first Romanian mayor of Cluj-Napoca 19. 01. 1919–13. 04. 1923, Unveiled on January 19, 2000. The Municipality of Cluj-Napoca.

22 The complete text is the following: “This building was the home of illustate linguist, university professor dr. Grigore Silași (1836–1897), the first professor of Romanian language and literature at the Univerity of Cluj. Unveiled by the Municipality of Cluj-Napoca on March 15, 1999.”

23 The complete text of the inscription: “This building was the home of illustate linguist, univ[ersity] prof[essor] dr Nicolae Drăganu (1884–1939), dean of the Faculty of Letters, president of Alma Mater Napocensis and mayor of Cluj between 1933–1938. Unveiled by the Municipality of Cluj-Napoca on February 18, 1999.”

24 Jan Assmann interprets this nature of the social memory to appear along the culture of writing. He perceives it as a kind of replacement of the *ritual coherence*, i.e. the “urge of repetition” of cultural meaning, with *textual coherence* (Assmann 1999: 88–89).

25 The complete text of the inscription is: “In this place the natural-size replica of the monument of the Column of Traianus is to be erected. December 1, 1998. The Principality of Cluj-Napoca.”

Lupa Capitolina monument (2003, then 2008).²⁶ By choosing this outstanding date the organisers tried to tie the selected events to the (broader) Romanian national memory.

Another way of the spatialization of memory, and of the ethnical marking of space was linked to the Romanian elite unveiling memorial plaques on the national day of the ethnic Hungarians (March 15). On this day mementos were placed in the memory of Nicolae Bălcescu, George Barițiu, and the Romanian victims of the Hungarian aristocracy (1996), for the Romanians executed in 1848 (1997), for the linguist Grigore Silași (1999), for the historian Ștefan Meteș (2000) and for the re-annexing of Northern Transylvania to Romania (2004). Not only the symbolic event and festive time of the Hungarians was confronted, but also their symbolic spaces. The locations marked were mostly the same as the ones used as media for the Hungarian memory, or they were situated on the nearby streets.

Hungarian Reactions and Commemorations: The Constructions of National Martyrdom

Romanian “memorial entrepreneurism” consolidated a very characteristic attitude in the counter-discourse of the Hungarians. Based on everyday and literary language we could describe it as a *minority fate tragedy*. As a result of it even the non-political memorial texts became filled with politics and a strong ethnic undertone. The Hungarian interpretation thought the memory of the Romanian personalities (scientists, artists) was only a pretext for those in power to expose a historical way of speech disadvantageous for Hungarians. Therefore Hungarians interpreted all Romanian memorial actions along ethnic codes. The same real space did not become equally symbolic for both of the ethnic groups as the actions were organized along different ethnic discourses. The Hungarian elite refused the garland of the Romanian statues and memorial plaques. The meaning of this gesture was as obvious as it could be: Hungarians did not accept the new historical interpretation, considering the plaques profane and offending. The Hungarian elite did not make their appearance at the Romanian ceremonies.

There was no possibility for the Hungarians to expose their historical representations in the most public spaces (squares, street facades). These initiatives were halted by the Funar-leadership (the mayor of Cluj in the period at issue), no permissions were granted to Hungarians. Thus Hungarian memorial actions were located in quasi public spaces, in Hungarian churches and schools. There was a commemoration of the 1849 soldiers of the former college in Brassai Sámuel High School (2002),²⁷ a memorial plaque was placed within the main Reformed church on the occasion of the 1000th anniversary of the formation of the Hungarian state (2000), the Evangelical congregation commemorated Lajos Kossuth, the governor of Hungary in 1848–1849 (2002),²⁸ while a memorial plaque of the 1956 Hungarian revolution was unveiled in the Unitarian church (2006).

The busts of Hungarian poets Sándor Reményik (1991) and János Bartalis (1992) were placed in churchyards. Educational institutions hosted the bust and memorial plaque of Hungarian prince István Bocskai (2006), the bust of Ferenc Dávid (1992), the founder of the Unitarian religion. The plaques of the Hungarian victims of WWI and WWII (2006), the plaque of the writer Dezső Szabó (2006), the monument of the 1956 Hungarian revolution (2006) were unveiled, too. The space itself narrowed the content of memory as well: we can enumerate the 90th anniversary of the Unitarian Ladies' Union, the 115th anniversary of the Dávid Ferenc Association, the 100th anniversary of the Youth Association (2000), the memory of Evangelical bishop Pál Szedressy (1996), the 100th anniversary of the Unitarian College (2001), the 145th anniversary of the consecration of the Reformed church with two towers (1996).

The retreat of the Hungarian memorial actions into these narrow and closed spaces shows the sacral quality as well as the national and moral value of this type of memory. This community of remembrance

---

26 The statue was donated to Cluj by Rome in 1921. The complete text is the following: ALLA CITTÀ DI CLUJ/ ROMA MADRE/ MCMXXI. ('To the city of Cluj from the mother city of Rome')

27 The complete text is the following: For the memory of those 47 students of the UNITARIAN COLLEGE, who attended the Hungarian war of independence of 1848–49. Many of them sacrificed their own lives for the liberty of our nation. Let their example exhort us, let us preserve and pass on their heritage. March 2002.

28 The complete text is the following: “We will have as much right to our results, as much our heart is conquered by the flames of fate” KOSSUTH LAJOS (1802–1894) A memorial plaque for the memory of the Hungarian patriot fighting for the liberty of the nation, who was always devoted to his Evangelical Church, placed on the 200th anniversary of his birth by the Evangelical-Lutheran Diocese of Romania and by the Congregation of Cluj-Napoca. Cluj-Napoca, 2002.

shows itself as a particular one, since in these homogeneous spaces memory cannot be refilled by the ethnical interpretations needed for its functioning. In the same time the profile and the closed nature of these institutions do not allow a permanent reception by the outsiders.

In Lieu of a Conclusion

■ My analysis was interested in the organization of memory, the memorial rhetoric of a limited period of time, and it was not meant to be exhaustive. I have presented the specific elements of this politics of remembering regarding its content and form, proving that the appearance of collective memory is not a spontaneous formation, but a result of a conscious organization. The present controlling memory is fighting for the possession of the past, using it in the interest of the actual social and political prosperity. Different ethnic groups, associations, parties, congregations are in rivalry through the spectacular gesture of commemorating the past. Based on a series of previous research I was able to emphasize that conscious commemoration, the memory of the past was meant to consolidate and represent the identity of the communities of memory.

We can dissociate a specific period regarding the post-1989 organization of memory, i.e. the Funar-era. The endeavour of the three-time re-elected mayor and of the Romanian elite aiming at the creation of the past can be regarded as “memorial entrepreneurship”. This period of time was characterized by a highly considered, systematic usage of the past. The local leadership stressed the created memory contents, and in the same time it targeted other formations of the sites of memory: use of street names, giving name to institutions, nationalization of public spaces (benches and dust-bins painted in the Romanian national colours, flags etc.), representation of the *Romanian* city (monographs, illustrated books, other publications).

Hungarian leadership and press were arguing from the position of the offended side. National sensitivity activated the rhetoric of martyrdom. Hungarian media and political life reacted to these patterns of memory as to the “proceedings” of Funar, who did another “cynical provocation” or “chauvinist irritation”. The “new memorial plaques and statues of the mayor” were regarded as the dramatic continuity of fate tragedy of the minority and the cause of national martyrdom, thus the minority discourses were continuously reproduced.²⁹

It is obvious that one’s political position contributes to the success of the organization of memory. But for this memory to become collective and accepted by the community, a permanent usage of the memory contents is needed. It is difficult to measure this effect: maybe through the analysis of the spontaneous and organized procedures of living and using the memorial spaces we would be able to sense and measure these collective emotional affections.

We can notice different motifs and effects due to the creation of the past: 1. a continuous organization of the past results in the creation of local memory and a heightened sense of locality; 2. through the spatialization of memory the domestication of history is provided (*domestiquer l’histoire*), a present inhabited by the past; 3. the ethnicization of space visualises and sustains the ethnic boundaries; 4. attitudes manifested within the organization of memory reproduce the structure and the political positions (majority–minority, in force–opposition etc.); 5. the structure of society becomes visible and can be learned; 6. the past functions as political capital: different groups profit from the imagined past, accumulating political advantages; 7. a Romanian ethnical dominance in the public sphere can be noticed.

---

²⁹ Quotations are taken from the Hungarian newspapers and journals of the period.

Bibliography

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BARNA, Gábor

2002 Idő és emlékezet. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 152–171.

BODÓ, Julianna – BIRÓ, A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban*. (Helyzet Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 9–42.

BRAUDEL, Fernand

1958 Histoire et sciences sociales. La longue durée. *Annales ESC*. (4) 725–753.

1972 A történelem és a társadalomtudományok: a hosszú időtartam. *Századok*. 988–1012.

CHASTEL, André

1986 La notion de patrimoine. In: NORA, Pierre (éd.): *Les lieux de mémoire*. II. *La nation*. II. Gallimard, Paris, 405–450.

2006 Az örökség fogalma. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 97–132.

CONNERTON, Paul

1991 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge.

DURKHEIM, Émile

2003 *A vallási élet elemi formái*. (Kultúrák keresztútján.) L'Harmattan Kiadó, Budapest.

FOUCAULT, Michel

1998 A diskurzus rendje. In: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Válogatta és fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Pallas Stúdió–Attraktor kft, Budapest, 50–74.

HALBWACHS, Maurice

1925 *Les cadres sociaux de la mémoire*. Librairie Félix Alcan, Paris.

HARTOG, François

2003 *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. (Collection La librairie du XXIème siècle) Edition du Seuil, Paris.

HOBBSAWM, Eric

1983 Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. In: HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 263–307.

HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.)

1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge.

LÉVI-STRAUSS, Claude

1999 *Faj és történelem*. Napvilág Kiadó, Budapest.

MANNOVÁ, Elena

2002 Nemzeti hősoktól az Európa térig. A kollektív emlékezet jelenetei Komáromban, a szlovák-magyar határon. *Regio XIII*. (3) 26–45.

NORA, Pierre

1989 *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations. Memory and Counter-Memory.* (26) 7–25.

2007 Emlékezetdömping. Az emlékezés hasznáról és káráról. *Magyar Lettre Internationale.* (66) 35–37.

NORA, Pierre (éd.)

1984–1992 *Les lieux de mémoire.* I–III. Gallimard, Paris.

TÓTH, István György

1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

VARGA, E. Árpád

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

A NEMZETI KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZETRŐL

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și în coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

■ Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studierea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

■ Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;
Dinamica etno-demografică a minorităților din România;
Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;
Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;
Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;
Patternuri ale segregării etnice;
Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;
Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

■ Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

■ Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;
Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;
Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);
Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;
The institutional cultural heritage of minorities in Romania;
Ethnic segregation patterns;
Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;
Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

■ Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

■ Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;

A romániai kisebbségek népességedemográfiai jellemzői;

Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);

Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;

A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;

Az etnikai szegregáció modelljei;

A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;

Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

A apărut/Previous issue/Megjelent

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007.*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România.*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multiethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Arhitectura roma în România*

■ Nr. 10

Tóodor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperle analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii Romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsék Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara*

■ Nr. 20

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România*

■ Nr. 21

Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova. Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*

■ Nr. 22

Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*

În pregătire/Next issues/Előkészületben

■ Nr. 24

Lehel Peti: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca, în contextul interferențelor religioase și etnice/ The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*

